

קול לובלין

ופולאבי

"לובלינער שטימע"

שנתון ארגוני הלובלינאים בישראל ובחו"ל • יערלעכע אויסגאבע פון די לובלינער אין ישראל און אין די תפוצות

מס' 58 • כסלו תשפ"ג • www.kollublin.wordpress.com • נובמבר 2022

לובלין בימי תפארתה

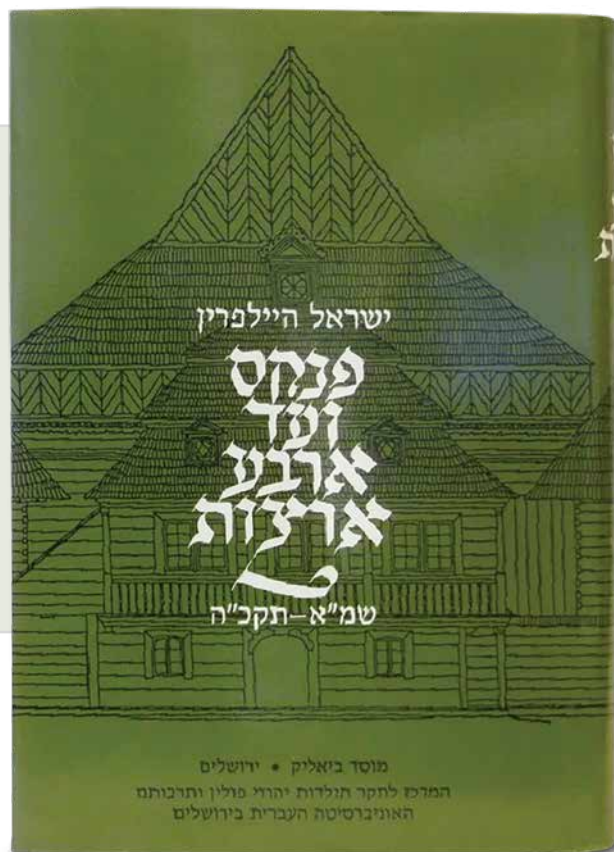
מרכז האוטונומיה היהודית –
ועד ארבע ארצות

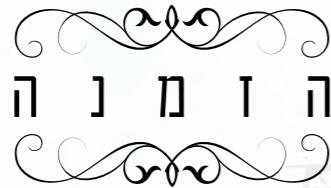
Lublin in its glory days

Center of the Jewish autonomy –
Council of Four Lands

שחזור פנקס ועד ארבע ארצות

Reconstruction of the Pinkas
of the Council of Four Lands

LUBLINERS REUNION 2023

מפגש איחוד יוצאי לובלין 2023

Save the Dates!

שריין אַת
התאריכים!

SUNDAY - THURSDAY
JULY 2-6, 2023

ימים ראשון - חמישי
2-6 ביולי, 2023

בתוכנית:

Sunday, July 2 - Wednesday, July 5, 2023:
workshops, lectures, sharing family stories, music, theater and fellowship.
Thursday, July 6th is reserved for regional tours.
The main focus of this reunion will be Lubliner stories, so start thinking about which stories you want to share with your fellow Lubliners either informally or through a presentation.

יום א', 2 ביולי 2023 - יום ד', 5 ביולי 2023:
סדנאות, הרצאות, סיפורי משפחות, מוזיקה, תיאטרון ופגישות חברים.
יום ה', 6 ביולי 2023, יוקדש לטיולים בסביבה.
המפגש יתמקד בסיפורים אישיים. אנא התחילו לחשוב: איזה סיפור תרצו לספר לשאר?
ואיך תרצו לספר את סיפורכם - האם בדרך של דיבור ישיר עם קהל, או אולי באמצעות מצגת?

Registration for the reunion will begin in the fall.
Please spread the word to your fellow Lubliners.

ההרשמה למפגש האיחוד (Reunion) תתחיל בסתיו.
אנא הפיצו קול קורא זה לחבריכם הלובלינאים.

We are currently seeking funding to help subsidize the Reunion. If you are aware of possible funding sources please write to us at: lubliners@tnn.lublin.pl

אנו מחפשים מימון למפגש. אם אתם מכירים מקורות מימון אפשריים, אנא כתבו לנו אל: lubliners@tnn.lublin.pl

מאורע קשר

שאלות, בקשות, הערות, הארות,
מכתבים ניתן להפנות אל:
יו"ר העמותה: **צביקה שולמן**
טלפון: 050-7306403
shulman.tzvika@gmail.com
רכזת העמותה: **איטה פישברג**
טלפון: 052-2214312
lublinassociation@gmail.com
עורכת "קול לובלין": **נטע אבידר**
טלפון: 055-6664561
nachum_a@bezeqint.net

"קול לובלין" שנתון

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם
Lublin and vicinity Jewish Heritage Association

המערכת:

נטע זייטומירסקי-אבידר, יהודית מאיר
עריכה לשונית: שמוליק אבידר
המייסד והעורך הראשון: דוד שטוקפיש

רנטה חודשית משולמת ע"י ממשלת פולין

לניצולי שואה שהיו אזרחי פולין בתקופת השואה ועומדים בקריטריונים שנקבעו ע"י ממשלת פולין. אם ישנם כאלה מבינכם שעדיין לא מימשו זכות זו, תוכלו למצוא פרטים באתרים: "כל זכות", "אביב לניצולי השואה".

דנה קורלנד - עיצוב ומיתוג גרפי
050-7377579
danakur22@gmail.com

התוכן - אינהלת

Lubliners Reunion, summer 2023 קיץ 3 .....
צביקה שולמן / דבר יושב-ראש העמותה 4 .....
לובלין בימי תפארתה
נטע זייטומירסקי אבידר / ועד ארבע ארצות 6 .....
בן לובלין - ההיסטוריון הראשון של לובלין
נחום מלצר / שלמה ברוך ניסנבוים 18 .....
לובלין בחורבנה - 1942 - 2022 שמונים שנה לחורבן יהדות לובלין
תמונות 24 .....
האזכרה השנתית 32 .....
נטע זייטומירסקי אבידר | NN - No Name / לא לכל איש יש שם 33 .....
נטע זייטומירסקי אבידר / חזון העצמות היבשות של הנביא יחזקאל בשנת 1945 35 .....
מיירי תגר / הדור שאינו יודע מה זה סבא וסבתא 36 .....
יוסי דקר / סיפורה של מצבה ברחוב ליפובה 38 .....
קבוצת הוואטסאפ של פולאוו / בית הספר של אדלר בפולאוו 42 .....
דודו פלמה / שירים על מות האם 46 .....
לאה הירש / בור הסודות 50 .....
פרויקט חדש! אני לובלינאי - תיעוד סיפורי משפחות של יוצאי מחוז לובלין
צביקה שולמן / ההיסטוריה נכתבת היום 55 .....
יפעת סנטו / סיפורי משפחות 56 .....
המטבח של יהודי פולין - הסעודה השנתית
הילה אפרתי / מאכלים מהבית שאיננו 63 .....
אלבום הסעודה השנתית 67 .....
הוקרה לאורח הכבוד ויטולד דומברובסקי 70 .....
נטע זייטומירסקי אבידר / ויטולד דומברובסקי - חבר, אמן, הומניסט 71 .....
שני ברוש / בחרנו להיות בצד הנכון של האנושיות 72 .....
הכינוס השנתי 74 .....
מתגלגל לו שיר וסובב בעולם: מאין לוקחים קצת מזל?
יהודית מאיר ונטע אבידר / על השיר ומחברו 77 .....
צביקה שולמן / יידיש 84 .....
תרומות - באשטירונגען - DONATIONS 86 .....
לזכר נפטרים - צום אנדענק
אסתר רוקח (לבית אדלשטיין) ז"ל 88 .....
דוד פרידמן ז"ל 91 .....
לובה מטרשק Luba Matraszek 94 .....
תדיאוש פשיטוייזקי Tadeusz Przyszojecki 95 .....
מיכל נידוין שוהם - למשפחתו של תדיאוש ולכל מוקיריו 96 (13) .....
ENGLISH
Tzvika Shulman / From the Chairman's Desk 2 (107) .....
Joseph Dakar / My Speech in Lublin on 16.3.2022 - 80th anniversary of Action Reinhardt 4 (105) .....
Tadeusz Przyszojecki (1981 - 2022)
Tzvika Shulman / Tadeusz is my best friend 8 (101) .....
Tsvika Rubin / My Tadeusz 10 (99) .....
Varda Meidar / Dear family Przyszojecki 13 (96) .....

דבר יושב-ראש העמותה

לובלינאים יקרים,

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה - לאן?

ב-16 במרץ 2022 מלאו שמונים שנה לתחילתו של מבצע ריינהרד (הפתרון הסופי).

בלובלין התקיימו שני טקסים משמעותיים

לציון תאריך זה, ובבתי ספר רבים בפולין נערכו ימי עיון שהוקדשו לנושא. תומש פייטרשביץ', מנהל תיאטר NN, חקר ותיעד את 600 הימים של מבצע ריינהרד. הוא עשה זאת בפירוט מדוקדק, יום אחר יום. פרויקט התייעוד הייחודי מנסה להבין את שהתרחש במהלך "המבצע המהיר ביותר של רצח עם במאה ה-20", מבצע אשר החל בחיסולה של קהילת יהודי לובלין ונמשך בחיסולן של קהילות יהודיות רבות אחרות. למעלה מ-1,700,000 יהודים נרצחו ב-597 הימים שבין ה-16 במרץ 1942 ל-3 בנובמבר 1943.

ואצלנו, בארץ - מה אנחנו עושים? איך אנחנו מציינים את הימים האלו?

במשך מאות שנים חיה בלובלין קהילה יהודית גדולה דוברת יידיש בעלת עולם רוחני עשיר - עולם של תרבות, ספרות, חיי חברה, הווי, מנהגים ומאכלים שעברו מדור לדור. עוד מעט כל זה יישכח. רק מעטים עוד זוכרים, והרוב כאילו נכנע וקיבל את המסר שהציג דוד בן-גוריון עם הקמת המדינה. כותרתו של מסר חד וכואב זה היא "כור ההיתוך", והסכמתנו לו מבטאת נכונות שלנו להקריב את כל הידע שצברו אבותינו. אף שנכתבו אין סוף ספרים, נערכו המון מחקרים, וכל מי שחפץ בכך יכול ללמוד ולחקור, בפועל מעטים האנשים בתוכנו אשר עוד יודעים כמה מילים ביידיש. רק מעטים מכירים את השירה היידישית והספרות היידישית, מעט מאוד יודעים להכין את המאכלים שנאכלו

בלובלין לפני 100 שנה. הדור השלישי והדור הרביעי נטמעו בתרבות הישראלית החדשה, והעבר התרבותי שלהם אינו מדגדג את סקרנותם. אינני יודע אם זה טוב, אם זה נכון, או אם אין אפשרות אחרת. העובדות הן שדורות ההמשך אינם מבינים יידיש ואינם רוצים לשמוע שירים ביידיש. כיום אין דרישה למסעדות יהודיות בסגנון פולני, ומעט מאוד צעירים יודעים להכין - או אפילו טעמו אי פעם - רגל קרושה, קישקע וכן הלאה.

העמותה שלנו מנסה להתמודד עם הנושאים הללו. בקרב בני הדור הראשון השאלות האלו לא נשאלו, שכן הם עוד חיו את תרבות הוריהם, את האסון, השואה והעצב. חלק מבני הדור השני בחרו לחקור, ללמוד ולהשתתף במסורת של הוריהם, אחרים בחרו בכיוון חדש. **רק מעטים מבני הדור השלישי והדור הרביעי משתתפים בפעילויות העמותה. אני מקווה שהנושאים האלו קרובים לליבם אף שהם אינם שותפים לסדר היום שלנו. מה משמעות הדבר? האם אין שום חשיבות להיסטוריה המשפחתית? הקהילתית? התרבותית? האם לטובת "כור ההיתוך" אנחנו צריכים לוותר על כל הידע הזה?**

זה עשרות שנים חברי העמותה שלנו, ולפניה הארגון, ממשיכים להתכנס ולראות את עצמם כיוצאי לובלין וסביבותיה. אנחנו לומדים וחוקרים את ההיסטוריה של המשפחות שלנו לדורותיהן. אנחנו כותבים על כך בשנתון "קול לובלין", בספרים, בחוברות ובאינטרנט. אנחנו מקיימים כינוסי זיכרון ותרבות, מפגשי חברים בניחוח של "פעם", ערבי ארוחות, סרטים ומוזיקה. מפגשים עם בני נוער עומדים תמיד בראש סדר העדיפות שלנו, כמו גם שימור הקשר החברי והמקצועי עם ידידינו בברמה גרודצקה ובעיריית לובלין. העמותה פעילה וחיה; רבים מגיעים למפגשים, מעורבים ואף תורמים.

ואני שואל אתכם: **לאן פנינו?**

אני קורא דרככם לבני הדור השלישי והדור הרביעי להצטרף לעמותה. נשמח לכל עצה או רעיון שיסייעו לקריאה זו להצלחה.

השנה איבדנו שני חברים קרובים.

אסתר רוקח ז"ל, ממקימי העמותה בשנת 2018, הייתה חברת ועד מסורה ותורמת - מיוזמות האיחוד בין יוצאי לובלין ליוצאי פולאוווי ומיוזמות הרעיון לקיים ארוחה יהודית-פולנית, ארוחה שהייתה למסורת ומתקיימת מדי שנה. אסתר אירחה בביתה בנתניה את הארוחה השנייה. אסתר, אֵת חסרה לנו. נזכור אותך תמיד.

תדאוש פשיסטויצקי, חוקר גנאלוגיה וחוקר ארכיונים בעבודתו בברמה גרודצקה בלובלין, נפטר השנה ממחלה קשה בגיל 40 וחצי. תדאוש היה חברי הטוב ביותר במשר יותר מעשור. הוא עזר לי, כמו לרבים אחרים, לחקור את שורשי המשפחתיים. מייד עם היכרותנו התאהבתי באישיותו, ובילינו יחד הרבה שעות וימים. תדאוש, אתה כבר חסר מאוד לי ולרבים אחרים. תודה לך על שזכיתי להכירך.

לפני כחודשיים חברינו בברמה גרודצקה הכריזו על כך ש**כינוס עולמי של יוצאי לובלין מרחבי העולם יתקיים בלובלין בתחילת יולי 2023**. אני ממליץ לכל אחד ואחת מכם לשקול את האפשרות להשתתף במיזם זה. בשנת 2017 השתתפתי בכינוס דומה שנערך בלובלין. החוויות הרבות במהלך הכינוס גרמו לכך שההתרגשות הייתה בשיאה,

ואני סבור כי אסור לא להיות נוכח במעמד כזה. אני קורא לכולכם להשתתף בכינוס הקרוב יחד עם בני משפחותיכם ואפילו עם נכדיכם, זוהי חוויה שאסור לכם להחמיץ. בקרוב יתפרסם מידע נוסף בנושא הכינוס העולמי.

ב-15 בנובמבר 2022 יתקיים בראשון לציון הכינוס השנתי של העמותה. אני מצפה לראות בו את כולכם.

אני רוצה להודות לחברי הוועד: נטע אבידר, יהודית מאיר, דני אדמון, דברת טומפסון, עידית יסעור, איציק סער, איטה פישברג וצילה טמיר. חברי הוועד נפגשים, מיעצים, טורחים ועושים את כל פעילויות העמותה בהתנדבות. אני מודה גם לגזבר יובל אבידר ולחברי ועדת הביקורת, יוסי ריינהרץ ושמואל בר ישראל; בזכותם אנו מקבלים מדי שנה את האישור ל"ניהול תקין" של העמותה.

אני מאחל לכולכם שנה טובה, הרבה בריאות ומצב רוח טוב. **להתראות במפגשים,**

צביקה שולמן

יושב-ראש עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

הכינוס השנתי

יום שלישי, **15 בנובמבר 2022**, כ"א בחשוון תשפ"ג

18:00-19:00 מפגש חברים
19:00-21:00 הכינוס השנתי

השנה הכינוס יתקיים בבית זרובבל, רחוב לבונטין 15 ראשון לציון
שולמן אהרן - פניס אה פניס - זלנארי פניס

ניתן לחנות בבניין עיריית ראשון לציון, רחוב הכרמל 20 וגם בחניון היקב, רחוב גלוסקין 1, ראשון לציון

נטע ז'יטומירסקי אביזר ועד ארבע ארצות

במשך מאתיים שנה עמד בראש יהדות פולין מוסד מרכזי עליון שנודע בשם "ועד ארבע ארצות". כמאה שנה מתוכן התקיימו כינוסי הוועד בעיקר לובלין. בכינוסי הוועד נידונו הבעיות שהסעירו את העולם היהודי. כינוסים אלה עשו את לובלין לעיר המרכזית בחיי היהודים בפולין ומעבר לה.

ועד ארבע ארצות היה ארגון-על של הקהילות היהודיות. הוועד היה הגוף המנהיג, השופט והמחוקק של יהודי פולין במאות 16 - 18.

בשום מקום אחר בעולם לא הייתה האוטונומיה היהודית משוכללת ורבית-סמכויות כפי שהייתה בפולין, עד כדי כך שאמרו עליה, "היהודים בפולין מהווים ממלכה בתוך ממלכה".

מדוע לובלין? - הירידים הגדולים

לובלין שוכנת במרכז פולין ונמצאת בצומת דרכים בין מערב אירופה למזרח. הודות למיקומה הגאוגרפי הייתה לובלין למרכז סחר בין-לאומי של העולם הנוצרי ואף המוסלמי. בירידי לובלין נפגשו המוני סוחרים מצרפת, מגרמניה, מהונגריה, מיוון, מליטא, מרוסיה ואף ממדינות רחוקות יותר. בלובלין היו מחסנים קבועים לסחורות שהובאו מערי "הכתר הפולני" ומליטא. סוחר לייטא החליפו את סחורותיהם ואת מוצרי החרושת המערב-אירופית בתוצרת של המדינות שמעבר לים ובסחורות המזרח: בד, אריגים, משי, קטיפה, מצרכי מזון, מוצרי מתכת, פירות, יין, נייר. הירידים התקיימו בלובלין בממוצע פעמיים בשנה. כל אחד מהם נמשך חודש ימים כמעט.

בעקבות הפריחה הכלכלית באה גם פריחה רוחנית. בזמן הירידים הגדולים התקיימו בלובלין גם כינוסי רבנים, ראשי קהילות ופרנסים. כינוסים אלה היוו את הגרעין לצמיחת וועד ארבע ארצות.

הקהילות היהודיות בפולין היו אוטונומיות בניהול חייהן הפנימיים.

הקהילות הקטנות היו מאוחדות במחוזות. המחוזות היו מאוחדים ב"ארצות". הארצות שלחו את ציריהן לוועד המרכזי. תקנות הוועד עסקו בבעיות של יהודי פולין בכל תחומי החיים - כלכלה, חינוך, סעד וכן הלאה.

הוועד כלל שתי רשויות מוגדרות:

- "ראשי הארצות" - פרלמנט של יהדות פולין. הורכב מנציגי הקהילות הראשיות והמחוזות.
- "מורי צדק של ארבע ארצות" - בית דין עליון של יהודי פולין. הורכב מרבני הקהילות הראשיות והמחוזות. היה בעל סמכות הלכתית.

תקופת הזוהר של הוועד הייתה במאה השנים הראשונות לפעילותו. בתקופה הזו חלק ניכר מכינוסי הוועד נערכו בירידים של לובלין.

The great fairs

הירידים הגדולים

השלטונות בפולין לא באו במגע ישיר עם משלם המסים היהודי.

התיווך בגביית המסים בין הקהילות לבין האוצר הביא להתעצמות כוחה של האוטונומיה היהודית.

רוב ההיסטוריונים רואים בשיטת גבייה זו את הסיבה הישירה לאוטונומיה היהודית המרכזית בממלכת פולין.

זכות השיפוט

מלכתחילה התיישבו היהודים בפולין ביישובים צפופים - קהילות. הקהילות היו תאי היסוד שהרכיבו את האוטונומיה היהודית בפולין.

כבר בשנת 1264 העניק המלך בולסלב החמישי ("בולסלב החסיד") סמכויות אדמיניסטרטיביות נרחבות לקהילות היהודיות. הקהילות היו רשאיות להקים את מוסדותיהן (בתי כנסת, בתי עלמין, "חדרים", ישיבות), אך ההישג העיקרי היה בתחום השיפוט: ליהודים ניתנה הפריבילגיה (מלכי פולין שבו ואישרו אותה במהלך השנים), שבית דין יהודי יוכל לשפוט בעניינים יהודיים.

בשנת 1503 מינה המלך אלכסנדר (יגילו) את ר' יעקב פולאק לרב ראשי והעניק לו את הסמכות לשפוט בסכסוכים בין יהודים. עם השנים היישוב היהודי בפולין התעצם, ואילו הכוח הריכוזי של המלכות נחלש. כתוצאה מכך לא המלך מינה את הרב הראשי, אלא היהודים עצמם עשו זאת.

בשנת 1551 המלך זיגמונט אוגוסט אפשר ליהודי פולין לבחור בעצמם את הרב הראשי. נקבע כי הרב הראשי יוכל לחקור, לשפוט ולהעניש את היהודים; הקהילות יהיו רשאיות לבחור את רבניהן ללא צורך באישור הממשלה; הרב ובית הדין היהודי לא יהיו תלויים כמעט בשלטונות המדינה; ולמערכת המשפט היהודית תינתן עצמאות מלאה.

בשולי הדברים נוסף כי אל היריד - מקום המפגש של קהל כה רב - הגיעו גם שדכנים... וכך כתב נתן נטע הנובר, היסטוריון יהודי בן התקופה: "והיו בכל יריד ויריד כמה מאות ראשי ישיבות[...] וסוחרים יהודים ועמים להבדיל היו כחול הים, כי מסוף העולם ועד סופו היו באים על היריד. ומי שהיה לו בן או בת להתחתן נסע על היריד ושם עשה חיתון, כי כל אחד מצא שם דמיונו וזוגו. ונעשו כמה מאות חיתונים בכל יריד ויריד ולפעמים אלפי חיתונים".

מה הביא לצמיחת האוטונומיה היהודית?

שלטונו של המלך בפולין היה שלטון חלש. האצולה הייתה מפולגת, לא תמיד תמכה במלך, ולעתים פעלה נגדו. גם המעמד העירוני לא היה חזק. הממלכה לא הייתה מסוגלת לבסס שלטון מנהלי מרכזי חזק, והיא נאלצה להסתייע בגופים מאורגנים קיימים כדי לבצע את תפקידיה המנהליים.

עקב חולשתו, הפקיד השלטון בידי יהודים חלק חשוב מגביית המסים עבור אוצר הממלכה והעניק להם סמכויות רחבות בשטח השיפוט הפנימי של ממלכת פולין.

גביית המסים

גביית המסים היא אחד התפקידים החשובים ביותר בכל מדינה. ממלאי תפקיד זה נהנים מעצמאות רבה, והם בעלי השפעה גדולה.

מבחינה פורמלית ועד ארבע הארצות היה חוכר המסים של כלל יהודי ממלכת פולין. הוא היה מנהל משא ומתן עם ראשי השלטון על גובה המסים, ובידיו הופקדה הגבייה. עיסוקו של הוועד בגבייה אפשר לו לחלק את נטל המסים בין המחוזות לבין הקהילות שבהן, וזאת בהתאם למצבם הכלכלי של המחוזות ושל הקהילות.

Market

שוק

לובלין כמקום מושבו של בית הדין העליון ליהדות פולין

השלטון הפולני לא התערב בסדרי החיים של היהודים - לא בבתי הדין שלהם ולא בעונשים שהוטלו בבתי דין אלה. היהודים היוו ישות נפרדת, אחרת, עצמאית במהלכה.

פרט לחוקי המדינה שחייבו את כל האזרחים ("דינא דמלכותא דינא"), השיפוט בקהילות היהודיות התנהלה בהתאם לדין היהודי במלוא חומרתו. היהודים לא פנו לערכאות הגויים; אלה מהם שעשו זאת, הוחרמו. בסכסוכים קשים נשלחה שאלה אל גדולי הדור, ותשובתם של האחרונים היא שהכריעה. שאלות ותשובות אלו דמו במידת מה לדיון בבית דין עליון.

מוסד השיפוט היהודי היה מאבני היסוד העיקריות של הגוף השלטוני היהודי בפולין - ועד ארבע ארצות. לא במקרה לובלין הייתה מקום מושבו של בית הדין העליון ליהדות פולין: הירידים המפורסמים שהתקיימו בה ואשר יהודים הגיעו אליהם מכל רחבי פולין, היוו הזדמנות מצוינת ליישב סכסוכים ולפסוק בענייניה של יהדות פולין (ואף באלה של היהודים במדינות אחרות). בירידי לובלין נדונו בין נציגי הקהילות כל הבעיות שעמדו על הפרק בחיי היהודים, התקבלו החלטות אשר חייבו את הקהילות, הותוו קווי פעולה לקשר עם השלטונות וכן הלאה.

הארצות שנכללו בוועד

במשך כמאתיים שנה עמד הוועד בראש יהדות פולין. במהלך תקופה ארוכה זו חלו בו שינויים רבים. השם המקובל "ועד ארבע ארצות" מבטא את מספר החברות בו במשך רוב שנות פעילותו, אם כי לעתים היו חברות בוועד שלוש ארצות ולעתים חמש.

בשנים 1580 - 1623 השתתפו בוועד חמש ארצות:

- פולין הגדולה - בירתה היא פוזנן.
- פולין הקטנה - הערים הראשיות בה הן קרקוב ולובלין.
- רייסן האדומה (רוסיה האדומה, או גליציה המזרחית ופודוליה) - בירתה היא לבוב.
- ווהלין - הערים הראשיות בה הן לודמיר וקרמניץ.
- ליטא - הערים הראשיות בה הן בריסק וגרודנה (ובהמשך גם וילנה, שבתחילה הייתה עיר-מדינה עצמאית).

ארצות אלו מקבילות לפולין, לליטא ולחלקים מאוקראינה של היום.

בשנת 1623 פרשה ליטא מהוועד והקימה ועד עצמאי. אחת הסיבות העיקריות לפרישה הייתה הטלת מס נפרד על יהודי ליטא. הקשר בין הוועדים לא נפסק כליל, ומעת לעת התכנסו נציגי ליטא ונציגי ממלכת פולין ודנו בעניינים שהיו רלוונטיים ליהדות פולין כולה.

עבודת הוועד

חברי הוועד המרכזי היו בוחרים מתוכם את נושאי המשרות:

- **ראש הוועד - "פרנס בית ישראל של ארבע ארצות"** בתחומי פנים וחוץ. נבחר מבין ראשי הארצות ולא מבין הרבנים.
- **גזבר הוועד - "נאמן בית ישראל של ארבע ארצות"** ומזכירו הראשי. הייתה זו המשרה השנייה בחשיבותה, והנושא בה קיבל שכר. גם רבנים נבחרו לה.
- **נציג היהודים לפני השלטונות - "שתדלן של בית ישראל"**. השתדלן קיבל משכורת, והיה עליו

Lublin, Plac Targowy

Photo: I. Hartwig

לובלין, כיכר טרגובה

הקהילה

התא היסודי של האוטונומיה היהודית היה הקהילה. הקהילה היהודית בפולין תיקנה תקנות שעסקו בכל תחומי החיים של היהודי: שיעור הריבית המותר בעת הלוואת כספים לגויים, למי יש לתת צדקה ומתי להימנע ממתן צדקה, ניקיון הרחובות, הגדרת העקרונות לתשלום שכר הוראה למורים ועוד כהנה וכהנה. תקציבי הקהילות נועדו בעיקר להגן על בניהן "מן החוץ": כשבעים אחוזים מהתקציב שימשו לשוחד ולמתנות לשליטי הגויים התקיפים, לשתדלנות ולניהול משפטים נגד אנשים שפגעו ביהודים. כמחצית משלושים האחוזים הנותרים נועדו להוצאות מנהליות ולתשלום משכורות, והשאר למתן צדקה. בין מקבלי המשכורות היו הרופאים, השתדלן, החזנים, השמשים, המיילדות, שומרי הרחוב, הסופר. בראש הקהילה עמד אב בית הדין - הרב הראשי של העיר.

בראש כל ממלאי התפקידים בקהילה עמד הפרנס. הגבאים היו ממונים על גביית המסים. את מוסדות החינוך הגבוהים, הישיבות, ניהלו ראשי הישיבות.

לא הייתה דמוקרטיה בקהילה. זכות הבחירה לווועד הייתה נחלתם של אחוז עד חמישה אחוזים לערך מכלל בעלי הבתים, העשירים שבהם. לרוב המכריע של בעלי הבתים בערים הגדולות ולכל יהודי הסביבה לא הייתה כל השפעה על בחירת ההנהגה. עשירי העדה, פרנסי הקהל, מימנו את חובות קהילתם. בידיהם הופקדו הגבייה וכפייתה.

הוועדים משקפים מגמה אוליגרכית מובהקת בקהילות. כך למשל נאסרה התארגנות אופוזיציונית נגד ראשי הקהילות. בסוף ימי הוועד התחזקו המתיחות והעוינות בין ראשי הקהילות לבין "עמי הארץ" ובעלי המלאכה.

להימצא תמיד ליד חצר המלך ובמקום הכינוס של הסיימים המלכותיים (הפרלמנטים של האצולה הפולנית). השתדלן נדרש אפוא לעמוד ליד המערכת השלטונית הפולנית ולשמור על האינטרסים והזכויות של היהודים. חלק גדול מתקציב הוועד נועד ל"מתנות" לנושאי תפקידים במערכת הפולנית.

- **מזכיר הוועד - "כותב"**. תפקידו היה לרשום את החלטות הוועד בפנקס הארצות ולאשר את רישומן בפנקסי המחוזות.

- **שמאים**

הוועד התקין תקנות בכל תחומי החיים הרוחניים והחומריים, ועל ראשי הארצות היה לאכוף את התקנות. בתחומי פעולתו והשפעתו של הוועד נכללו נושאים דוגמת שמירת זכויות המדפיסים, שתדלנות בענייני כלל ישראל בפולין בעתות צרה (ואף שתדלנות בענייני יהודי ארצות אחרות בפני מלכי פולין), הכרעות בסכסוכים שהיו בקהילות יהודיות ברחבי אירופה, או עמידה בפרץ כנגד זרמים רוחניים ביהדות שאיימו לקעקע את החברה המסורתית (בעיקר השבתאות וספיחיה).

חלק מהתקנות נועדו למנוע תחרות בין יהודים בקשריהם עם האצילים הפולנים. כך למשל נקבע שאם יהודי חוכר משק מאציל פולני למשך שלוש שנים, תהיה לו "חזקה על החכירה" - בתקופה הזו אף יהודי אחר אינו רשאי להתחרות בו ("על המשק החכור").

כפי שצוין לעיל, עיקר תפקידו של הוועד היה הסדרת המסים של כלל יהודי ממלכת פולין.

התקנות וההחלטות של הוועד נרשמו בפנקסים קבועים וממוספרים. עם רישומן בפנקסים, היה לתקנות תוקף מחייב. הפנקס הוגדר כ**פנקס דק"ק לובלין**¹, השייך לחמש ארצות, ששם רשומות כל התקנות.

פנקס ועד הארצות אבד, וכיום נשתיירו ממנו שרידים בלבד.

Market Day at Kazimierz Dolny on the bank of the Vistula River

יום שוק בקוזמיר על גדות הוויסלה

¹ הפנקס של קהילת קודש לובלין

הקהילות הקטנות התמרדו כנגד הקהילות הגדולות וניתקו את קשריהן עם המחוז. הארגון המחוזי התפורר. יסודות האוטונומיה היהודית התערערו.

פירוק ועד ארבע ארצות

את מכת המוות על ועד ארבע ארצות הנחית הסיים הפולני בשנת 1764. באותה השנה הוחלט לפרק את הוועד ולהעביר את האחריות לגביית המסים לכל קהילה בנפרד.

אחת הסיבות המרכזיות לפירוק הוועד הייתה התנגדותה של האצולה הפולנית לשיטת המסים הקיימת, שכן זו אפשרה ליהודים להעלים מהאוצר את ההכנסות האמיתיות של הקהילות. הקהילות אכן גבו סכומים גדולים הרבה יותר מאלה שהועברו לאוצר - בסכום הנוסף הן השתמשו למטרותיהן (ולמטרות פרטיות של העומדים בראשן).

הסיים החליט לשנות את שיטת גביית המסים מהיהודים.

תהליכי ההתפתחות ההיסטורית הביאו לכך שאותה הסיבה אשר גרמה להקמת השלטון העצמי המרכזי של היהודים בפולין בשלהי המאה ה-15, הייתה גם זו שגרמה לחיסולו במאה ה-18.

רח' ארבע ארצות, תל אביב
Arba Aratsot St., Tel Aviv

התפוררות וקץ

פרעות ת"ח ות"ט

בשנים 1648 - 1655 כרעה פולין תחת מבול של מלחמות: התנפלות הרוסים, התקפות השבדים, מרד הקוזקים והטטרים בהנהגת חמלניצקי. העיר לובלין עברה מיד ליד, נשדדה ונהרסה. ב"שריפה הגדולה" בשנת 1656 נהרס הרובע היהודי עד היסוד. תושבי הרובע עונו ונהרגו במיתות איומות. בהיסטוריה היהודית ידועה תקופה זו כ"פרעות ת"ח ות"ט".

לובלין ירדה מגדולתה. היא חדלה להיות מרכז יהודי ומסחרי, והירידיים עברו למקומות אחרים. החל משנת 1683 נערכו כינוסי הוועד בירוסלב ובערים אחרות.

קיטוב כלכלי וחברתי

במאה ה-18 התנוון המוסד העליון של השלטון העצמי היהודי.

לאחר פרעות ת"ח ות"ט הוחמר מאוד מצב היהודים בפולין ובליטא, ורבו הקשיים בגביית המסים. בקהילות נוצר קיטוב כלכלי וחברתי.

האם נטל המסים הכביד עתה יותר, משום שגדלו הוצאות הוועד לצורכי הגנה? ואולי גדלו הוצאות השתדלנות והשוחד שאי אפשר היה לרשמן בספרים? האם המצב המשפטי והחברתי המיוחד של היהודים, והתמורות אשר חלו בו במרוצת הזמן, הם שגרמו לכך שהוועדים שקעו בחובות?

אושמא הקיטוב בין האוכלוסייה היהודית המדולדלת, זו אשר כרעה תחת נטל המסים, לבין ראשי הקהל נבע מסיבה אחרת? אולי השתלטו התקיפים על הקהילות, ניצלו את משרותיהם לטובת עצמם ולטובת קרוביהם, ונהגו בשחיתות ובהפקרות?

A market in Lublin, Św. Duska Street River

שוק בלובלין, רח' שווינטה-דוסקה

ככלות הכל – מסע מחקר בעקבות הפנקס האבוד של לובלין

במאה ה-18 תמה תקופת האוטונומיה היהודית בגולת פולין.

במאה העשרים קמה מדינת ישראל העצמאית בארץ ישראל.

האם אנו היום נוכל לדעת מה היה כתוב בפנקסי ועד ארבע ארצות?

האם נוכל לדעת את ההחלטות והתקנות שנכתבו באותו ספר חוקים של האוטונומיה היהודית?

האם נוכל להתוודע אל אורחות החיים בקהילה היהודית, כפי שהשתקפו בפנקסי הוועד?

מה נותר מפנקס ועד ארבע ארצות?

דפים בודדים שנשתמרו מהפנקס האבוד
Few pages that remained from the lost Pinkas

ההיסטוריון פרופסור ישראל היילפרין, יצא למסע מחקר רב שנים בעקבות הפנקס האבוד.

"פנקס ועד ארבע ארצות אבד, ורק דפים בודדים ממנו נשתמרו בכתב יד. דפים אלה היו בידי ההיסטוריון שמעון דובנוב, והוא הפקידם בארכיון המכון למחקר יהודי ("ייווא", YIVO) שבווילנה.

כל החומר העצום שהיה משוקע בפנקס הוועד המקורי, תוצר של קרוב למאתיים שנות פעילות, אבד בצורתו הראשונית. אולם העתקות ממנו אשר היו בספרי קהילות, ברשימות של רשויות השלטון הפולני, בספרות הרבנית בת הזמן ובספרי זיכרונות של יחידים אפשרו לחוקרים לנסות לשחזר חלקים מאוצר בלום זה של חומר היסטורי.

פרופסור ישראל היילפרין המנוח יזם וביצע מפעל אדיר ממדים, מפעל שלעתים קשה להאמין מה גדול היקפו: מתוך כתבי יד וספרים בדפוס, מהעיתונות ומספרות המחקר, הוא ליקט כל ידיעה ורשומה שנגעו בוועד ובפעולותיו. היילפרין ערך בסדר כרונולוגי את ממצאיו, פתר שאלות סתומות רבות באשר לזהותם של אישים ומאורעות, הכין מפתח שמות ומפתח עניינים ואף שרטט את מפת "בית ישראל של ארבע ארצות.

שמונה-עשרה שנה מחיי הקדיש היילפרין למפעל זה. ספר מחקריו **פנקס ועד ארבע ארצות** נדפס בשנת 1945.

דברים אלה הם מובאה מהרצאתו של פרופסור ישראל ברטל, בטקס שהשתתפו בו גם יוצאי לובלין.

בהרצאתו סיפר פרופ' ברטל כי עם הוצאת הספר בשנת 1945 לא תם ולא נשלם המחקר בעקבות הפנקס האבוד. לאחר מלחמת העולם התגלו הרבה מקורות חדשים. היילפרין המשיך במחקריו, בתיקונים ובתוספות לספרו עד פטירתו בשנת 1971. פרופסור ישראל ברטל קיבל על עצמו להמשיך ולטפל בהוצאת מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת על-פי כתב היד של פרופ' היילפרין.

ההרצאה נישאה בטקס חלוקת הפרס על-שם בלה מנדלסברג-שילדקרויט ז"ל באוניברסיטה העברית בירושלים ביום השואה, כ"ו ניסן תשל"ז (1977).

מי הייתה בלה מנדלסברג - שילדקרויט?

ההיסטוריונית בת לובלין, **בלה מנדלסברג-שילדקרויט** הקדישה שנות עבודה רבות לכתיבת יצירתה הגדולה **מונוגרפיה של לובלין היהודית**. בשנת 1939 היה כתב היד מוכן לדפוס.

ב-1939, ערב הדפסת ספרה, פרצה המלחמה. בלה נספתה. כתב היד אבד. המקורות שהסתמכה עליהם אבדו גם הם. מוקירי שמה הקימו קרן לזכרה לחלוקת **פרס שנתי לסטודנט המשתלם בהיסטוריה של יהדות פולין באוניברסיטה העברית בירושלים**. ביום השואה שנת 1977 התקיים באוניברסיטה העברית בירושלים טקס חלוקת הפרס.

בטקס האזינו אנשי לובלין ומוקירי זכרה של בלה להרצאתו של פרופ' ישראל ברטל:

"התקנת מהדורה מחודשת של פנקס ועד ארבע ארצות לפי כתב היד של פרופסור ישראל היילפרין ז"ל".

את ההרצאה של פרופ' ברטל במלואה ניתן לקרוא בחוברת מספר 12 של "קול לובלין" משנת 1978.

בסיום דבריו הודיע פרופ' ברטל כי פנקס ארבע ארצות המשוחזר מוכן ומצפה להדפסתו בהוצאת מוסד ביאליק.

מקורות

המקור המרכזי שבבסיס מאמר זה הוא מאמרו של **מאיר קוז'ן**, "ועד ארבע ארצות". מאמר זה התפרסם ב-1957 בספר **אנציקלופדיה של גלויות. כרך ה': לובלין** שעורכיו נחמן בלומנטל ומאיר קוז'ן.

מקורות נוספים

- חיים הלל בן-ששון (1969). **תולדות עם ישראל בימי הביניים**. תל-אביב: דביר.
- בלה מנדלסברג-שילדקרויט (1965). **מחקרים לתולדות יהודי לובלין**. תל-אביב.
- הערך "ועדי הארצות" באנציקלופדיה העברית.

כינוס כל התקנות והפסקים ששרדו
Gathering of all the remaining decisions and regulations

נחום מלצר

שלמה ברוך ניסנבוים

תשע-עשרה שנים חלפו מאז פטירתו של ר' שלמה ברוך ניסנבוים בשנת 1926 ועד שנת לידתי אני. מעט ידעתי אודותיו. אמי גיטל-טובה, אף שהיתה גאה לומר תדיר שזכתה להיות בתו של תלמיד חכם, לא הרבתה לדבר עליו ועל משפחתו. כמו רבים מבני דורה, הזיכרון המר של החורבן הקשה עליה את הדיבור. מתוך ניירות שנתרו אצלנו, צילומים וספרים, ניסיתי לשחזר מעט דברים בעלי עניין אודות ר' ניסנבוים ולהעלותם על הכתב.

נכדו, נחום מלצר

ירושלים, נובמבר 2021, כסלו תשפ"ב

שלמה ברוך ניסנבוים ורעייתו מלכה לבית ויסברג
Shlomo Baruch Nissenbaum and his wife Malka (née Weisberg)

מודעות אבל על פטירתו מאת חבריו בעיתון "לובלינער טאגבלאט" וחבורת המתפללים בבית המדרש "מזרחי"
Obituary of his death, written by his colleagues in Lubliner Tugblat newspaper and the group of prayers at Hamizrahi Beit Midrash

חייו

(רשימה זו מבוססת בעיקרה על נקרולוג שכתב יוסף אהרונסון עבור העיתון "לובלינער טאגבלאט" לעת פטירתו של סבי)

שלמה ברוך ניסנבוים נולד בשנת 1866 למשפחה תורנית ומבוססת (באלעבטישער משפחה) בלובלין. בנעוריו למד גמרא ופוסקים כנהוג. בהשפעת אחד ממלמדיו הצטרף שלמה לקהל החסידים בלובלין. כשבגר נמשך ליבו אחר ההשכלה וכך הלך ורחק מן החסידות. הוא לימד עצמו עברית, פולנית, רוסית וגרמנית, והתמסר ללימוד ההיסטוריה היהודית.

היה חבר בתנועת "בני משה" ויחד עם משה ארליך, דניאל רוטבוים וחיים גרינברג היה ממייסדי תנועת חובבי ציון בלובלין.

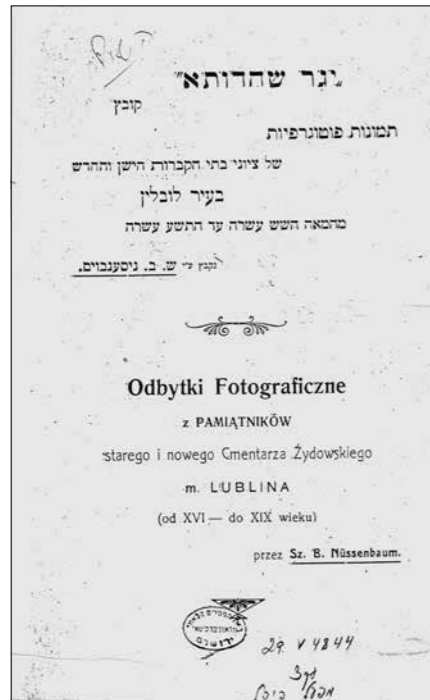
בפעילותו הציבורית ייסד את "החדר המתקוק" בלובלין, תחת ניהולו של נח פינס. עם עובדיה שיינברון

ושמואל טוכמן פעל לייסודם של בית הספר העבריים. בזמן הכיבוש האוסטרי ואחרי השתדלות יתרה, ניתן אישור מטעם השלטונות להוצאת עיתון יידי: "לובלינער טאגבלאט". שלמה ברוך ניסנבוים שימש כעורכו של עיתון זה במשך חמש שנים.

בשנת 1919 השתתף ניסנבוים בכנס ייסוד של תנועת "המזרחי" בלובלין. הוא שימש כמזכיר הוועדה ונשא דברים לצד הסופר ריבקינד וי.ל. שפר.

בשנת 1922, נסע לארץ ישראל ובמשך תשעה חודשים שקד על עבודתו כהיסטוריון בספריה הלאומית בירושלים. מקץ תקופה זו חזר ללובלין כדי לשוב ולהיות מעורב בחיי הקהילה היהודית ובחיי משפחתו.

בעת ביקורו בוורשה ב-1926 נפטר, ושם הובא לקבורה. קברו ניצב עדיין סמוך לקדמת בית הקברות היהודי בוורשה.

צילומי מצבות בשני בתי העלמין של לובלין

היסטוריה של יהודי לובלין

היסטוריה של יהודי לובלין

במלחמת העולם השנייה נשרפו ספרים ונותצו המצבות בבתי העלמין היהודיים. כתביו וצילומיו של ניסנבוים נותרו כגלגל לעולם אבוד

In the Second World War books were burnt and tombstones were smashed in the Jewish cemeteries.

Nissenbaum's writings and photos are memorial to a lost world

כתביו

- בשנת 1899, בהיותו בן 33, פרסם ניסנבוים את ספרו העיקרי, שכותרתו המלאה:
  - בשנת 1913 פרסם ניסנבוים ספר שכותרתו המלאה:

"יגר שהדותא" (תל עדות)
 תמונות פוטוגרפיות של ציוני בית הקברות הישן והחדש בעיקר לובלין מהמאה השש-עשרה עד התשע-עשרה

לקורות היהודים בלובלין
 ציונים לנפשות של גאוני גדולי ופרנסי עירנו גם מעט מקורות עדתנו בזמנים עברו אספתי וליקטתי אני מספרים ומכתבים עתיקים יליד העיר הזאת
שלמה ברוך ניסנבוים

בספר צילומי מצבות של גדולי ישראל בלובלין לצד פענוח הכתוב עליהן.

שלושת הפרסומים שלעיל נמצאים בספריה הלאומית בירושלים.

מלבד זאת, פרסם מאמרים רבים ב"התקופה" וב"רשומות" בנושאים שונים וביניהם גזרות ת"ח בלובלין, חלקם של היהודים במרד הפולני בשנת 1863, ועוד.

הותיר ברשומות, על בסיס של פסיקות ישנות, "ליקוטים" מדברי הימים העבריים בלובלין (חומר זה היה ברשות פרופ' מאיר באלאפאן).

בספר היסטוריה קצרה של קהילת יהודי לובלין והמוסדות היהודיים שבה, ורשומה ארוכה של אישים יהודיים שחיו ופעלו בה.

מהדורה שניה של הספר התפרסמה בשנת 1921 ובה תוספות ומילואים.

- בשנת 1908 פורסם ספרו "געשיכטע דער יודען אין פוילען" (סיפור תולדות היהודים בפולין) בדפוס הצפירה בוורשה.

רפאל בנו בכורו של ניסנבויים
Refael, Nissenbaum's eldest son

ישעיהו, גיטל ובנימין ילדיו של ניסנבויים
Yeshayahu, Gittl and Binyamin, Nissenbaum's children

פטירתו של רפאל
Refael's death

תרגום מגרמנית של מודעת האבל לזכרו של רפאל ניסנבויים

ידיעה הגיעה אלינו מלובלין שמקורבנו שלמה ניסנבויים, הנאמן לתנועה הציונית, סבל אבידה גדולה. בנו רפאל נפל קורבן למחלה בהגיעו לחזית הסורית. הנפטר היה תומך נלהב של האידיאלים אשר הונחלו לו על-ידי הוריו. הוא הגיע לפלסטינה זמן קצר לפני פרוץ המלחמה כדי לעבד את אדמת מולדתו כעובד פשוט. עם פרוץ המלחמה הוא הצטרף לצבא הטורקי על-מנת להילחם בכל חזית אליה ייקרא, בכדי להגן על מולדתו האהובה מפלישת האויב.

הערת נחום מלצר: לא ברור לי באיזה עיתון הופיעה מודעה זו, אך ברור שהיא נכתבה בעיתון שתמך בצד הגרמני-אוסטרי של המלחמה, אותו צד שחלקה גם טורקיה. יש משהו נוגע ללב בפתוס הכוזב של מודעה זו. רפאל לא היה פטריוט טורקי אלא חלוץ יהודי שנלקח על כורחו לצבא העותמני.

משפחתו

ישעיה ניסנבויים ובנימין ניסנבויים נישאו והעמידו בנים ובנות, אך כולם נספו בשואה.

גיטל (טובה) היחידה שנותרה. היא עלתה ארצה עם תנועת "החלוץ" ב-1932, וכאן נישאה ל**זכריה מלצר**, יליד העיר קוטי שבפולין.

אנו, שולמית כהן אחותי ואנוכי, השרידים היחידים מענף זה של המשפחה. שנינו הקמנו בית בישראל.

שלמה ברוך ניסנבויים נשא לאישה את **מלכה**, בתו של חנניה וויסברג. ארבעת ילדיהם היו: **רפאל, ישעיה, גיטל ובנימין**.

רפאל עלה לארץ ישראל ערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה. הוא גויס, מן הסתם בעל כורחו, לצבא העותמני, ועמו התגלגל לדמשק. בדמשק חלה ונפטר ושם מצא את קבורתו.

מלכה רעיתו של שלמה נפטרה במחצית שנות השלושים של המאה שעברה ונקברה בלובלין.

1942 - 2022 שמונים שנה לחורבן יהדות לובלין

בלילה שבין ה-16 ל-17 במרץ 1942 החל החיסול של גטו לובלין. באותו מועד יצא הטרנספורט הראשון של 1400 יהודים למחנה המוות בלז'ץ. עד לאמצע אפריל 1942 נשלחו לבלז'ץ למעלה מ-28,000 יהודי לובלין. 16 במרץ נחשב ליום התחלתו של מבצע ריינהרד - המבצע להשמדת יהודי פולין.

Deportation

גירוש

Ruins of the ghetto in Podzamcze

הרובע היהודי ההרוס

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

לאחר הגירוש: בתים הרוסים ברחובות ריקים
After the deportation: Ruined houses in empty streets

Ruined Szeroka Street. At the background a dust cloud comes up from the ruined houses in Kowalska Street

רחוב שירוקה ההרוס.
ברקע ענן אבק עולה
מחורבות בתי קובלסקה

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

1940. Main street at the Jewish quarter, Szeroka Street, is crowded

1940. רח' שירוקה הרחוב הראשי
ברובע היהודי, הומה אדם

Photo: Max Kimberger

Lublin Ghetto roundup

1942. הגטו מוקף

Photo: ARC

זה היה הרובע היהודי בלובלין

View after demolition of the Jewish quarter in Podzamcze

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

Ruins of the ghetto in Podzamcze

בתים שנפער תוכם

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

Ploughed land around Lublin's castle.
The ancient Jewish quarter is gone

אדמה חרושה מסביב למצודה.
הרובע היהודי העתיק היה כלא היה

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

The Maharshal synagogue, the glory of
Lublin, had become heap of ruins

איכה היה לעינים, בית הכנסת הגדול מהרש"ל,
פארה של לובלין?

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>

נטע זייטומירסקי אבידר

NN
No Name
לא לכל איש יש שם

לא לכל איש יש שם.
לא נתנו לו את שמו לא האב לא האם,
כי להם עצמם אין כל זכר ושם.
לא נתנו לו את שמו שכנים וידידים,
לא נתנו לו את שמו אוהבים או אויבים,
כי נמחו כלם מארצות החיים,
כי גם הם נשלחו ללא שם אל מותם.
והיו כאילו לא היו מעולם.

איך נראו פניו של האיש ללא שם? מבטו? חיוכו?
לאן המריא חלומו?
מה הסתיר בלבבו?
אין שם, אין פנים ואין זכר,
ואין איש שיתאבל על מותו ללא עת.
נמחה כליל מארצות החיים,
כאילו לא חי מעולם.

רק מותו הוא שנתן לו שם:
NN
.No Name
אנונימי.
אלמוני.

ערב יום השואה 2022

האזכרה השנתית – יום השואה 2022

Lighting a memorial candle to the souls of Lublin and vicinity Jews who were perished in the Holocaust

הדלקת נר זיכרון לנשמות יהודי לובלין וסביבותיה שנספו בשואה

נטע ז'יטומירסקי אבידר

חזון העצמות היבשות של הנביא יחזקאל בשנת 1945

בחדש מאי 1945 הובסה גרמניה הנאצית.

ויצא הנביא יחזקאל מן הקרבות והקריסות ויבוא אל הבקעה, והיא מלאה עצמות.

ויעב־ר עליהם סביב סביב, והנה רבות מאד על פני הבקעה והנה יבשות מאד.

"התחיינה העצמות האלה?"

ויצו הנביא על העצמות היבשות את דבר האל: "הנה אני מביא בכם רוח וחייתם."

ועל הרוח צנה: "מארבע רוחות באי הרוח, ופחי בהרוגים האלה וחייו".

ולא קרבו העצמות עצם אל עצמו,

ולא עלו עליהם גידים ובשר,

ולא קרם עליהם עור מלמעלה.

ולא באה בהם הרוח,

ולא חיו, ולא עמדו על רגליהם חיל גדול מאד מאד - - -

ולא פתח האל את קברותיהם,

ולא העלה אותם מקברותיהם,

ולא הביאם אל אדמת ישראל.

העצמות האלה כל בית ישראל הפה,

אשר מלאה אירופה אותם,

אשר מלאה את עצמותיהם,

רבות מאד ויבשות מאד.

ערב יום השואה 2022

Ruins

חורבן, הרס וריק

מירי תג'ר

הדור שאינו יודע מה זה סבא וסבתא

את הדברים הללו נשאתי בספטמבר 2016 בטקס במיידנק, מחנה אשר קרוב כל כך ללובלין - העיר שאבי נולד בה. קרוב כל כך, ממש מעבר לכביש.

הביקור במיידנק נערך כחלק ממסע לפולין יחד עם תלמידיי ממחזור פ' בבית הספר "תיכון חדש" בתל-אביב. התלמידים התרגשו מאוד לשמוע את דבריי המקוטעים, דברים שנאמרו מעומק הלב. גם המדריכים האחרים שליוו אותנו התרגשו מאוד, והם אמרו לי כי הייתי להם לפה.

איך מזכירים אנשים שאינני יודעת עליהם דבר, פרט לשמם ולקשר המשפחתי שלהם לאבי?

איפה הטרגדיה הלאומית פוגשת את הטרגדיה של המשפחה שלי?

אומרים ששישה מיליון זהו מספר מפלצתי, מספר שאת משמעותו בן אדם אינו יכול לתפוס. ומשפחה שלמה - הורים, אח, ארבע אחיות, דודים, דודות ובני דודים שנכרתו מעל פני האדמה - אפשר?

בכל שנות חיי קינאתי באנשים רק בדבר אחד: על כך שיש להם סבא וסבתא. אני יודעת כמה מיוחד ומובחר הקשר הזה דרך ילדיי, שזכו לסבים ולסבתות והיו קשורים בעבותות של אהבה האחד לשני.

תמיד חשבתי שמשפחה גדולה זה כסף. אלו הנכסים האמיתיים שיש לו לאדם - משפחתו.

אבי, **אברהם וישגרוז**, נולד בשנת 1922 ברחוב לוברטובסקה מספר 40 - הרחוב שלימים הוקמה ושכנה בו ישיבת חכמי לובלין. הוא היה הילד החמישי, לאחר שלוש בנות ובן. בהיותו בן שנתיים נולדה לו אחות נוספת.

בספטמבר 1939 כבשו הגרמנים את פולין ופלטו ללובלין. שלוש פעמים החיילים הגרמנים ניסו לחטוף אותו לעבודות כפייה, ובכל פעם הצליח לברוח ולחזור לביתו. הוריו "מתו מדאגה" בכל פעם עד שחזר הביתה, והם הפצירו בו לעזוב את פולין ולברוח מזרחה. ההורים סברו כי הוא נמצא בסכנה גדולה יותר מהאחרים, ובפרט שהאחרים היו בעלי משפחות אשר לא יכולים לעזוב מיידית.

אבי התרצה ועזב בלב כבד את משפחתו, אך לרגע לא חשב שלא יראה שוב איש מהם. הוא יצא למסע הישרדות - בחור בן 17, לבד, בימים הכי רעים

ושחורים בהיסטוריה. בכל מקום שהגיע אליו, עבד בעבודה אחרת. הוא הותיר לעצמו רק את שהיה נחוץ למחיה, ואת השאר שלח למשפחתו בלובלין.

עד לשנת 1942 נשמר קשר בינו לבין המשפחה. במכתבים מלובלין בני המשפחה הודו לו על החבילות ששלח. על מצבם היה בלתי אפשרי לכתוב, כיוון שהצנזורה הגרמנית בדקה כל מכתב.

ב-1945, עם תום המלחמה, חזר אבי לפולין החרבה. הוא לא מצא בה אף שריד ממשפחתו הענפה.

אני מבקשת במעמד הזה להזכיר את האנשים הבאים:

- **סבא וסבתא שלי, דב צבי ופייגה מרים וישגרוז;**
- **דודי אפרים פישל;**
- **דודותיי - רייזלע, באשלע, צירל ותמר;**
- **דודו של אבי, מרדכי משה אלטער;**
- **דודותיו של אבי - באשע, חנה ורחל;**
- **ובן דודו של אבי, דוד אלטמן.**

אני מודה להם מעומק הלב על שהכריחו את אבי לברוח. בזכות נחישותם, ובזכות עוז רוחו של אבי וכישורי ההישרדות שעמדו לו לאורך כל הדרך, אני כאן.

אבי עלה לארץ בשנת 1950 והקים בה משפחה לתפארת. הוא בן 95 כמעט ומוקף באהבת בנותיו, חתניו, נכדיו וניניו. עבור כולנו הוא האדם האופטימי ביותר שאנו מכירים.

ואני לעיתים משתעשעת במחשבות ובדמיונות: איזו משפחה הייתה יכולה להיות לי אילו... ואילו לא...

מיידנק, ספטמבר 2016

יוסי דקר

סיפורה של מצבה ברחוב ליפובה

העלמין מפחידה, מוזרה ומסתורית (Eerie). ליד נרות הזיכרון מקשטים את חלקת הקבר בפרחים מלאכותיים בגוונים רבים. בפולין מושלג וקר בחורף, ולכן לא צומחים אז פרחים; הפרחים המלאכותיים, מפלסטיק או מ בד, צומחים לנצח.

בית העלמין נמצא ברחוב ליפובה, מעט אחרי קניון "פלאזה סנטרס" שהוקם ביוזמתו של איש העסקים מוטי זיסר ז"ל. הקניון נמצא במקום שבמלחמת העולם השנייה היה בו מחנה ליפובה, מחנה לשבויי מלחמה יהודים. הכרתי היטב את המקום, אך מעולם לא נכנסתי אל בית העלמין. נכנסנו אל בית העלמין. רוברט הדליק נר זיכרון, הניח זר פרחים ונפגש עם בני משפחתו שפקדו את הקבר המשפחתי. בדרכנו החוצה הבחנתי במצבה ענקית בצורת צלב גדול. שאלתי את רוברט על אודות המצבה, והוא התפלא על כך שאיני יודע.

רוברט, "איש האשכולות", סיפר לי שהמצבה נמצאת על קבר אחים של הקורבנות - יהודים ונוצרים - אשר נרצחו בזאמק (מצודת לובלין) ב-22 ביולי 1944. הרצח התרחש שעות ספורות לפני שכוחות הצבא האדום הגיעו ללובלין. אשתי נזכה ואני התקרבת למצבה וקראנו את רשימת הקורבנות. היו אלה טורי שמות ארוכים מאוד. רוברט הסביר לנו כי השמות הם גם של קורבנות יהודים, כאלה שזהותם הייתה

בפולין נהוג מדי שנה לפקוד ב-1 בנובמבר את קברותיהם של בני המשפחה. זהו "יום כל הקדושים" (בפולנית: Uroczystość Wszystkich Świętych, באנגלית: All Saints' Day). בוקרו של יום זה יש המתפללים בכנסייה וממשיכים לביקור בבתי העלמין, ויש המבקרים רק בבתי העלמין. בבתי העלמין נהוג לנקות את חלקת הקבר המשפחתי, להדליק את נרות הזיכרון במבנה העשוי זכוכית צבעונית ולהניח פרחים. חלקת קברי המשפחה בפולין כוללת קברים של דורות רבים.

1 בנובמבר 2010, "יום כל הקדושים", היה עבורי ליום מיוחד. בתאריך זה אשתי נזכה ואני הצטרפנו לחברנו רוברט קובלק ז"ל, ההיסטוריון הידוע והאהוב שנפטר ב-2014. התלוונו אליו, אל אשתו אנה ואל בתו אידה בעת שהם פקדו את חלקת הקבר המשפחתי אשר קיימת בלובלין במשך כשלוש מאות שנה. בחלקת קבר זו טמונים דורות רבים ממשפחתו של רוברט. מאז ומתמיד רציתי להבין את הטקסיות הזו: כל אחד מתאים אותה לאורחות חייו, והודות לכך נוצר יום ייחודי. בכל רחבי פולין פוקדים ביום זה את קברותיהם של בני המשפחה ומדליקים את נרות הזיכרון בתוך מעין עשית העשויה זכוכית צבעונית. בלילה, כשהמוני נרות זיכרון צבעוניים מאירים ככוכבים על פני האדמה, האווירה ליד בתי

אחרים, חייטים, סנדלרים, נגרים וכן הלאה - כדי להשתמש במיומנותיהם ובכישוריהם לתועלתם האישית של קציני הגסטפו ובני משפחותיהם. נוסף על היהודים היו בזאמק גם אסירים נוצרים (פולנים).

בבוקר ה-22 ביולי 1944 נשמעו בלובלין מרחוק רעמי תותחים של הצבא האדום. דומיניק, מפקד הזאמק שחשש לגורלו, הורה לפתוח לרווחה את שערי הזאמק ולשחרר את כלהאסירים. בעודו פותח את שערי הזאמק הגדולים, הגיע קצין האס אס הרמן וורטהוף². באותה העת וורטהוף היה מופקד על ה"טיפול" בפולנים שהיו חברי המחתרת הפולנית ארמיה קריובה (AK: Armia Krajowa, "צבא המולדת"). וורטהוף הורה להרוג את כל האסירים הפולנים שנידונו למוות ולשחרר את שאר האסירים הפולנים. כמו כן הוא הורה להרוג את כל האסירים היהודים בזאמק, כמאתיים איש. רוב

ידועה היטב גם לקהילה הפולנית הנוצרית. תחילה נקברו כולם במורדות הזאמק, ולאחר זמן מה נערך תהליך זיהוי של כל גופות הקורבנות. בסיום התהליך העבירו את הגופות לקבר אחים בבית העלמין הנוצרי שברחוב ליפובה.

כאן המקום להרחיב את היריעה על אודות הזאמק בתקופת מלחמת העולם השנייה. בעת המלחמה שימש הזאמק כבית סוהר. אנשים שעברו על חוקי הכיבוש הגרמני - נוצרים ויהודים - נאסרו בזאמק. לפני שהחל "מבצע ריינהרדט", אסירים אשר סיימו את תקופת מאסרם שוחררו לחופשי. ב-9 בנובמבר 1942 הועברו יהודי לובלין מגטו מיידין טטרסקי אל מחנה הריכוז מיידינק. מבין היהודים שהיו במיידינק, הגרמנים בחרו את בעלי המקצוע ובעלי המלאכה המיומנים ביותר - רופאי שיניים ורופאים מומחים

² הזאמק (טיירה, מצודה) הוקם במהלך המאה ה-12 והיה מקום משכנם של שליטי לובלין. הזאמק מתנשא מעל לרובע היהודי שחרב. טירת לובלין (Lublin Castle) היא מהטירות המלכותיות העתיקות ביותר בפולין. במקור הטירה הייתה מבנה עץ, אך במהלך המאה ה-14 נוספו לה חומות אבן. המגדל המרשים של הטירה נבנה במאה ה-13: הוא מתנשא לגובה של 20 מטרים, ועובי הקירות בתחתיתו הוא ארבעה מטרים. כיום נמצא בטיירה מוזיאון אשר מציג את ההיסטוריה של העיר.

³ יהודי לובלין היו הראשונים מבין שני מיליון היהודים שנרצחו באקציות של מבצע ריינהרדט בפיקודו של אודילו גלובוצ'ניק. במבצע ריינהרדט פיתחו הגרמנים שיטות חדשות לרצח המוני. שני קציני אס אס עזרו לגלובוצ'ניק: הרמן הפלה (Hermann Hoefle), סגנו של גלובוצ'ניק והמארגן הראשי של השילוחים למחנות במבצע ריינהרדט; והרמן וורטהוף (Hermann Worthoff), הקצין שהפקד על סילוק היהודים מלובלין.

¹ הנצרות קבעה את המועד הזה לזכר כל הנוצרים שמתו בשל דתם ואמונתם. הוא נקבע במאה השביעית ומסמל את המעבר מפולחן האלים בפנתאון ברומא לפולחן נוצרי. למוחרת, ב-2 בנובמבר, חל "יום כל הנשמות" (בפולנית: Zaduszki); לפי האמונה הקתולית, ביום זה שבות אל העולם נשמותיהם של כל המתים בדורות הקודמים כדי להסביר את שיש לתקן בעולם.

בצורת צלב גדול אשר עשויה מאבן גרניט שחורה. אם נגיע למקום הזה, נוכל להיווכח בגורל המשותף האכזרי של יהודים ונוצרים בפולין. אין צורך בנר זיכרון, בזכוכית צבעונית ובזר פרחים מלאכותיים. כאן חרותים שמות של קורבנות יהודים ונוצרים, ולובן האותיות של שמותיהם מאיר בלילה באלפי נגהות - ככוכבים שנפלו ארצה.

כתיבת הדברים (מפי יוסי דקר): **מלכה בורשטין**

במקום הזה אפשר להדליק נר נשמה לזכר המת בכל ימות השנה, ולאז דווקא ביום השנה לפטירתו ("יארצייט").

אותם הנספים הלא-ידועים יצטרפו לרשימת השמות על המצבה ברחוב ליפובה.

בבית העלמין הנוצרי שברחוב ליפובה ניצבת מצבה ענקית בצורת צלב גדול אשר עשויה מאבן גרניט שחורה. על גבי המצבה השחורה חרותים בלָן שמותיהם של הקורבנות וגילם. רוב השמות הם של קורבנות נוצרים, אך יש גם שמות של קורבנות יהודים (שם משפחתם מרמז על כך): זיידנשמיר, דור-נר נתן, דור-נר מנפרד, פלצמן לונה, שטראוס שמעון, לדרמן אברהם, לדרמן ביילה, לדרמן ברוכה, לדרמן פרמה, לדרמן זיסלה, שניידר, פישמן, נירנברג דובה, זייפשטיין ברוך, ציגלר סטפן, ציטרין אליאש, קפלון יוזף, לרמן, לוינסקי יזי...

אני שב ותוהה על הטירוף, האכזריות והשנאה שגילו הנאצים ליהודים. העובדות הבאות היו ידועות לגרמנים: התבוסה הקרבה, הסתרת תהליך ההשמדה (עצם בנייתם של מחנות השמדה במקומות המרוחקים ממקומות יישוב), הצורך לתת את הדין על פשעיהם. למרות כל זאת בתוך הזאמק הם המשיכו להרוג אנשים בדם קר, אנשים ששירתו אותם ואת משפחותיהם והשקיעו את כל כוחם על מנת להשביע את התיאבון האינסופי של הגרמנים. הגרמנים הכירו אישית כל בעל מקצוע, נהנו ממקצועיותו וממסירותו, ובכל זאת הרגו ללא חמלה.

אני מאמין בחשיבות הזיכרון וההנצחה. אני מאמין בהנחלת ערכים לדורות ההמשך באמצעות תיאור הסיפור ההיסטורי. תמונה שווה אלף מילים, אבל ייתכן שמילה שווה אלף תמונות... בלובלין, בבית העלמין הנוצרי שברחוב ליפובה, ניצבת מצבה ענקית

הועברו למיידנק. מבין אלה בחרו הגרמנים את בעלי המקצוע ובעלי המלאכה המצטיינים והובילו אותם לזאמק בלובלין כדי להפיק מהם תועלת אישית.

בהוראתו של קצין האס אס הרמן וורטהוף הוצאו להורג בדם קר כל האסירים היהודים בזאמק, פרט לאסיר אחד מביאליסטוק. הגרמנים שמעו את רעמי התותחים של הצבא האדום אשר עשה דרכו ללובלין, ולאחר טבח האסירים נסו על נפשם. כשהגיעו הסובייטים לזאמק לאחר הטבח האכזרי, דמם של הקורבנות לא נקרש עדיין. קרוב לוודאי שאת הגופות תיעדו וצילמו צלמים פולנים. שמות הנספים וצילומי הגופות שמורים בארכיון של מוזיאון מיידנק. ייתכן כי היו עוד נספים בזאמק, ואולי לא היה אדם אשר יעיד על הימצאותם בו. אני מקווה כי מחקר מעמיק יוביל לגילוי עובדות חדשות, ולכך ששמותיהם של

האסירים היהודים הגיעו מביאליסטוק, וכשבעים איש היו לובלינאים. על מנת להבין את הסיבה לכך שרוב האסירים היהודים בזאמק באותה העת היו מביאליסטוק, יש לזכור שני מאורעות היסטוריים: (א) בנספח הסודי להסכם ריבנטרופ-מולוטוב בין ברית המועצות לגרמניה הנאצית, נספח שנחתם ב-28 בספטמבר 1939, הוסכם על חלוקת שטחי פולין בין ברית המועצות לבין גרמניה. הסובייטים הורשו להגיע עד לגדה המזרחית של נהר הבוג, והגרמנים הגיעו עד לגדה המערבית שלו. כמאה קילומטרים לפני ביאליסטוק נהר הבוג פונה מערבה בצורה חדה. ביאליסטוק הייתה אפוא נתונה לשלטון סובייטי עד ל-22 ביוני 1941, מועד הפלישה של הגרמנים לברית המועצות ("מבצע ברברוסה"); (ב) הגטו בביאליסטוק חוסל ב-16 באוגוסט 1943, וחלק מהיהודים שבגטו

תמונה מטושטשת: ילדים בבית הספר של אדלר
A blurry picture: Children in Adler's school

אנחנו מאמצים את עינינו. בקושי רואים את אדלר
בינתיים שולח שוקי עוד תמונה מהאתר של Dawne
מקצועי. הפעם התמונה ברורה, תמונה שצילם צלם
Pulawy.

עוד תמונה: אדלר עם כיתה
Another picture: Adler with a class

קבוצת הוואטסאפ של פולאווי בית הספר של אדלר בפולאווי

מי מכיר? מי יודע? - בית הספר של אדלר בפולאווי.
Who knows, who recognizes? Adler's school in
Pulawy

ב-31 ביולי 2022 פרסם שוקי גורודצקי את התמונה
הזאת בקבוצת הוואטסאפ של פולאווי ושאל שאלה:
"באתר האינטרנט של 'פולאווי הישנה' (Dawne
Pulawy) התפרסמה התמונה של בניין זה, שנהרס
בזמן האחרון.
כתוב שלפני המלחמה הבניין נקרא "בית הספר של
אדלר" = בית הספר היהודי עד 1933, ובהמשך היה
זה בית ספר כללי.
האם הכוונה היא להנריק אדלר, מחנך ומנהל
הגימנסיה, שהנאצים מינו אותו כראש היודנראט
ואחר רצחו אותו?"

השאלה והתמונה הסעירו את הפולאוויים.
שירלי גולדשטיין שלחה תמונה מטושטשת קרועה
וכתבה:
"מצאתי את זה באלבום של אמא שלי. אלה ילדים
בבית הספר של אדלר, וגם הוא בתמונה. לצערי לא
יודעת יותר פרטים".

"אדלר עם כיתה. כנראה של תלמידים פולנים", כתב שוקי.

מתפתח רב-שיח בין חברי הקבוצה:
האם בבית הספר של אדלר למדו גם פולנים? כן? לא?
האם היה זה בית ספר יהודי יסודי?
לפי שוקי, אדלר לימד גם ילדים פולנים.
בשלב הזה מוצע לאסוף את כל פיסות המידע שנצליח להשיג על אודות אדלר ובית הספר שלו.

א. יצחק שולח מידע ראשוני על אדלר. הוא מצטט דברים שכתב אח של סבו בספר "יזכור" של פולאווי.

קטע מתוך "זיכרונות מעיר הולדתי" מאת מרדכי דוד אייזנמן ז"ל:

לאחר הסתלקותם של האוסטרים מפולאבי וכניסת הפולנים אליה, נשאר בעיירה קצין יהודי אוסטרי בשם **אדלר**. הוא פתח בפולאבי בית ספר עממי. היה חבר במועדון תרבות פולני שנפתח זה מקרוב, והקים גם מועדון תרבות יהודי. הוא העדיף להיות בחברת יהודים. ביניהם חש חופשי יותר, ומעל הכול - נחשב בעיניהם כמנהיג. המועדון טיפח את תרבות הפנאי - משחקים, ערבי ריקודים, ויכוחים והרצאות.

ב. צילה מצרי כתבה ב"קול לובלין" 54 (שנת 2018) על מערכת החינוך בפולאווי:

פולאבי הייתה ידועה במערכת החינוך המפותחת שלה - החל בחדר היהודי וכלה בגימנסיה שלה, מוסד חינוכי, שמשך אליו את מיטב הנוער היהודי מכל האזור. מידע על אודות בתי הספר ומערכת

החינוך בפולאבי נמצא בספר יזכור של הקהילה:

כאשר מדברים על חיי התרבות בעיר, צריך קודם כול להזכיר את בתי הספר העממיים. בראשם היה **בית הספר של הנריק אדלר, מחנך שיצא לו שם של פדגוג מעולה. בית הספר העממי היה הבסיס שהכין את הנוער לחיות ברמה תרבותית גבוהה יותר, להיות האינטליגנציה של העיירה.**

(את הקטע שלעיל כתבה צ'רנה לאם-בורשטיין. הוא נמסר לצילה באדיבותה של חנה פרנקל, והיא אף טרחה לתרגמו מידיש לעברית).

ג. עבודת הגמר (תזה) של טליה פרקש עסקה ביהודים בנפת פולאווי בין שתי מלחמות עולם.

בעבודת הגמר של טליה אנו מוצאים תשובות לכמה משאלותינו.

בפרק "**הנהלת הקהילה**" היא כותבת: "דמות מרכזית בחיי החברה והחינוך בעיירה היה **הנריק אדלר**. בתקופת הכיבוש הגרמני הוא מונה לראש היודנראט".

ובפרק "**חינוך**" יש תשובה לשאלה אחרת ששאלנו:

פולאבי בין שתי מלחמות עולם פעלו שני בתי ספר יסודיים. בית ספר "תרבות" של התנועה הציונית נוסד ביוזמתו של **שלמה רטנובסקי** בסוף שנות העשרים. מכיוון שרשת "תרבות" גבתה שכר לימוד, שלחו מעוטי היכולת את ילדיהם לבית הספר היסודי הממלכתי. הלימוד בבית הספר הממלכתי היה חינם. המנהל היה **הנריק אדלר**. היה זה בית ספר

פולני לילדים יהודים, אבל בשנת 1933 עבר בית הספר רפורמה והפך לממלכתי פולני שלמדו בו ילדים משתי הדתות.

תלמיד לשעבר שאדלר לימד אותו מתמטיקה, העיד לימים כי כשתלמידיו היהודים היו מתלוננים על הצקות אנטישמיות מצד התלמידים הפולנים, נהג אדלר לענות להם כי הוא סובל מאותה הבעיה מול המורים הפולנים שעבדו אתו בבית הספר.

ד. חנה פרנקל תיארה סצנה מלבבת ב"קול לובלין" 52 (שנת 2016):

אני רוצה לסיים את התיאור ברגע היסטורי. אבא שלי שמע מפי אביו כי בעקבות הצהרת בלפור (ב-1917) נערכה בפולאבי תהלוכה גדולה. **תלמידי הגימנסיה של אדלר (בקסה גאס) הצטרפו אף הם לצעידה (בגימנסיה הזו נהגו לחוג כל חג לאומי)**. במרפסת של אחד הבתים עמד ברוך גרינבאום - נציג תנועת "פועלי ציון" וציוני נלהב. לצדו התנוסס דגל כחול-לבן, ובמרכזו מגן דוד. במרפסת שממול עמד טוגפוגל, המורה לעברית. נשים הסירו מעליהן את התכשיטים שלהן - בראזלעטים (צמידים), בראָשקעס (סיכות), רינגלך (טבעות) - ומסרו אותם לטוגפוגל. מתן התכשיטים נועד להקמת קרן לאומית למען ארץ ישראל.

ה. משה בלושטיין ז"ל כתב בספר "יזכור" של פולאווי בפרק החורבן:

על המנהל - "הגרמנים הקימו יודנראט. הם מינו את מנהל בית הספר הנריק אדלר לעמוד בראשו".

על בית הספר - "היהודים שגורשו מחנויותיהם ומדירותיהם נאספו אל חצר משכנו של היודנראט - בית הספר של אדלר".

ו. הפרק האחרון בספר "יזכור" של פולאווי: נקרולוג - רשימת הנספים לפי סדר א-ב בשורה הראשונה ברשימה מופיעים השמות **אדלר הנריק, אשתו ובתו.**

ז. שוקי שולח סיכום והשלמת ביוגרפיה מתוך אתר Virtual Shtetl.
<https://sztetl.org.pl/pl/biogramy/5514-adler-henryk>

הנריק בן חיים אדלר נולד בשנת 1884. מנהל בית ספר. פעיל ומוביל בשורה של ארגונים חברתיים, פוליטיים ותרבותיים בקהילה היהודית והאזרחית בפולאבי. היה חבר במועצת העיר. היה קצין מילואים בצבא פולין.

בסתיו 1939 היה יו"ר היודנראט.

ב-28 בדצמבר 1939 נרצח ע"י הגרמנים בפולאבי.

סוף דבר

שברים-שברים הרכבנו פסיפס מחורר של בית ספר ושל מורה בעל שיעור קומה, ששאף להביא קידמה והשכלה לעיירה.

המורה נרצח. בית הספר נהרס. קהילת יהודי פולאבי נספתה. המידע שהעלינו הוא צלילת חיוורת של עולם אבוד, הוא תמונה מטושטשת של העבר - כמו התמונה שמצאה שירלי באלבום של אימא.

רשמה: **נטע אבידר**

שיחה עם דודו פלמה שירים על מות האם

סבא רבא של דודו פלמה נודע בשמו "שמיל השותק". במשך ארבעים שנה הסתגר בחדרו ושתק - עד ליום מותו.

אימו של דודו, שושנה פלמה לבית פינקלמן, נולדה וגדלה בלובלין בראשית המאה ה-20. משפחתה המורחבת כללה עשרות אנשים, נשים וטף. כמעט כולם נספו בשואה. אכזריות גורלה של שושנה טרפה את עולמה. שבורת נפש היא הגיעה לקיבוץ אשדות יעקב, נישאה בשנית, ילדה שני ילדים והייתה מאושפזת במוסדות במשך רוב שנות ילדותם.

דודו גדל בבית של שתיקות. חלקן נבעו מאימי השואה באירופה, חלקן היו מורשת האסונות של המשפחה.

יום אחד, בעודו נער מתבגר, חזר דודו הביתה ומצא את אימו גוססת על הרצפה לאחר ניסיון התאבדות שלא צלח.

איך פרצה שירתך, דודו, מתוך עולמם של השותקים? כל המילים ששתקו אביך, אימך, סב-סבך - כל המילים הכבושות, האצורות, המודחקות, המושפלות, הסגורות, הכלואות - איך הגיחו מבית השתיקות ושפכו במעיין מתגבר של שירה ויצירה?
האם שתיקת הכאב של האם דובבה את יצירתך?

"יכולתי לגדול נער פרא", אומר דודו, "הייתי על סף הרס עצמי, אבל בגיל 14 הגעתי לתובנה ולהחלטה: את כל חומרי ההרס אפשר להפנות ליצירה. הייתי

לאדם יוצר - בכתיבה, בציור, בתיאטרון. היצירה סיפקה לי מפלט מתנאי הפתיחה הקשים של חיי. אני כותב את כאבה של אימי, כי הייתי שם. המקומות שנפגשתי בהם עם אימי, היו מקומות של כאב."

וכאב בכאב נפגש. הוא העמיק להבין את תהומות חייה. מתוך ליבה כתב הבן את כאב זיכרונותיה המעלים אותה במעלות לגרדום:

והיא עולה בגרם זכרונות

למצא את הגרדום בקצהו

ולצעק למטה שמות אלהים שרופים.

במר כאבו הוא מלווה אותה דומם בדעיכתה, בעלייתה במעלות קדושים לעולה:

ומה כאבו בי מיתרי קולה ההולך ונמג

כאשר כף אמרה תודה כבהתנצלות

וכמו קרן שמש אחרונה

של יום דועך

במעלות

קדושים

עלטה

לעולה

שוחחה עם דודו ורשמה:

נטע אבידר

דודו פלמה לאימי שושנה

שיר אחד על כמעט מות אם

כְּשֶׁאִמָּא שְׁמָה קָץ לְיָמֶיהָ

רויח מערבית נִשְׁב

מִהַלּוּלִים אֶת הָעֵשָׂן

וְאֲנִי הַתְּקַפְלָתִי תַחַת הַמָּטָה

בוֹחוֹ בְּהִקְלָה אֵיךְ

מְעַצְבוֹת הַשְּׁנִיּוֹת אֶת הַצְּלָלִים

לְגוֹשְׁי אֵימָה בְּמַחֶה הַקּוֹדֵחַ.

וְהִיא עוֹלָה בְּגָרֶם זְכָרוֹנוֹת

לְמִצָּא אֶת הַגְּרָדוֹם בְּקִצְהוּ

וְלִצְעֵק לְמַטָּה שְׁמוֹת אֱלֹהִים שְׂרוּפִים.

אִמָּא שְׁמָה קָץ לְיָמֶיהָ

שְׁיִכְלָה הָעֵשָׂן מִהָאָרֶץ

וְכֶשֶׁבָאוּ אֲנָשִׁים בְּלָבוֹן

וְהִצְמִידוּ צְנוּר דָּק

שֶׁל חַיִּים לְנִשְׁמַת אֶפֶה

עָלוּ שְׁפָתֶיהָ לְחִיּוֹד רָפָה

אֲנִי שְׁיַדְעֵתִי יְשִׁבְתִּי לְרַגְלֶיהָ

אֲסוּר בּוֹשָׁה לוֹהֶטָת

וְהִתְאַמְצָתִי לְאַהֲב אוֹתָהּ

כְּקִבְצוֹן חֲשׂוֹק שְׁפָתַיִם

וְכֶאֱב בִּי חִיוֶכָה

כְּשֶׁקְצָה בְּיָמֶיהָ בְּיָמִי.

זְפָרוֹן

יום הששי ויכלו השמים
והארץ וכל צבאם,
אמא יושבת על הספה הכחלה
המכסה נילון נגד האבק והילדים
וצופה בסרט הערבי של יום ששי

אמא לא מבינה מלה בערבית,
היא משוחחת עם אנשים
שמתו כבר מזמן בסיוטיה
ומטיילת עמם בשדרות
האביב של לובלין בקהיר,
עוד מעט האנשים האלה
יהפכו למספרים ויפרחו כעשן
מבעד לארבות משחירות

אמא מתמוגגת מדמעות
שהולכות ומציפות את עיניה
כשהיא צופה בסרט הערבי
בשחר לבן של יום ששי
באשדות יעקב אחר צהריים אחר

והיא בוכה מהזדהות ולב שבור
ומהחם הלוחט כמו כבשן במפרץ הפרסי.

פוסט מורטום - קדיש

אמי מעולם לא הייתה אם רגילה:
החיים והעולם למדו אותה לא
לסמך יותר מדי על החיים והעולם.
לעולם.

עד שפסקה נשימה מאפה
לא חדלה מלהעלות את
חסר אמונה בעולם
לדרגה של אמונה גדולה.

בשנותיה האחרונות הלכה והתקפלה
אל תוך גופה החולף ומתפלה בשקט
ועד רגעיה האחרונים לחמה בחיים
בהשתוקקות מבהלת וביראה גדולה.

כדי ללמד אותי את מותר המת מן
החי בעולם, היו מלותיה האחרונות
אשר התגלגלו מפיה הרועד בנמוס:
"תודה רבה..."

ומה כאבו בי מיתרי קולה החולף ונמג
כאשר כך אמרה תודה כבהתנצלות
יכמו קרן שמש אחרונה
של יום דועך
במעלות
קדושים
עלטה
לעולה

לאה הירש

בור הסודות

אימא שלי, גניה קופף, בפולין
My mother, Genya Kopf, in Poland

אימי, גְּנִיה קופף, גדלה במשפחה בת עשר נפשות. גניה הייתה היחידה ששרדה. אביה לייב נפטר ממחלת הטיפוס בתחילת המלחמה, ושאר בני המשפחה גורשו לאיזביצה ב-15 באוקטובר 1942. הנאצים ריכזו את משפחת קופף ואת שאר יהודי טורובין בבית הכנסת באיזביצה, שם הצפיפות הייתה גדולה וקשה מנשוא. אימי הייתה אז בת 15. היא החליטה לברוח מבית הכנסת. אימה ביקשה ממנה לא לעשות זאת, אולם גניה - שהייתה בעלת אופי חזק ומרדני - לא ויתרה.

כשיצאה מבית הכנסת, ראה אותה חייל נאצי ופקד עליה לעצור. היא לא עצרה. באותו הזמן כמה יהודים נוספים נמלטו: החייל פנה לתפוס אותם, וגניה חמקה ממנו. היא רצה כל עוד נפשה בה, נתקלה בגדר תיל, נפלה על פניה ונחבלה. ברוב תושייה ואומץ לב היא נשארה לשכב על האדמה והעמידה פני מתה במשך כמה שעות. היא עוד ראתה בפעם האחרונה את משפחתה - מובלת אל מחוץ לבית הכנסת, יחד עם שאר היהודים. הם הובלו אל מותם במחנה ההשמדה בלז'ץ.

עם רדת החשכה, לאחר שחלפה הסכנה המיידית, אימי קמה מהעפר. את פניה הפצועות קשרה במטפחת שהייתה על ראשה, והיא החלה לצעוד אל טורובין דרך היערות. היא הבינה שהסיכוי היחידי שלה להישאר בחיים הוא להסתייע בשכן הפולני-נוצרי של משפחתה, אַנְטֶק (אנטוני) טְקֶלֶק. בתחילת המלחמה, לאחר שהאב נפטר, אנטק הביא מזון למשפחת קופף.

גניה הגיעה אל האסס של אנטק באישון ליל. היא טיפסה לעליית הגג וחיכתה לבוקר. בבוקר הגיע אנטק לאסס וחש שמישהו נמצא בעליית הגג. הוא טיפס על הסולם, ולעיניו נגלתה שכנתו היהודייה.

הוא הופתע מאוד לראותה ואמר לה: "אלוהים, מה יהיה עכשיו?" היא פרצה בבכי וביקשה ממנו להרוג אותה. אנטק ענה לה: "מי שנתן לך את הנשמה, הוא זה שייקח אותה". משפט רב-עוצמה זה ייאמר כמה פעמים בתקופת ההסתרה.

אנטק החליט לקחת את גניה תחת חסותו. אף שביום הקודם הנאצים חיפשו יהודים בביתו, הוא החליט להגן עליה - גם במחיר חייו וחיי משפחתו. הוא בחר להיות בן אנוש בתקופה חשוכה זו של האנושות. אנטק חפר בור באסס שלו והביא לגניה כרית ושמיכה כדי שלא יהיה לה קר. אף שבבור הצר התאפשר לאימי רק לשבת או לשכב, היא הסתתרה בו במשך שנה ותשעה חודשים. לעיתים רחוקות הייתה יוצאת מהבור כדי להתקלח, פעולה שהזכירה לה את אנושיותה. הישרדותה הפיזית התאפשרה הודות לאוכל שקיבלה מאנטק, וכוחה הנפשי עמד לה הודות למילות העידוד שלו: "אל תדאגי. את תראי שתשרדי, ועוד תהיה לך משפחה". במילותיו המנחמות סיפק לה אנטק תקווה ועודד אותה להאמין שיהיה גם עתיד, ולא רק הווה מתמשך בתוך בור שחור וצר.

לאחר שחרור לובלין וסביבתה ב-1944 אנטק המשיך להסתיר את גניה, שכן הסכנה המשיכה לרחף מעל לראשם של היהודים. כמה שבועות לאחר השחרור הופיע בעיירה יוסף, אחיה הבכור של אימי. יוסף נשלח למחנה ההשמדה סוביבור, ושם הוכרח לעבוד ביחידת היער ("וואלד קומנדו") - הוא חטב עצים לצורך הבערת אש ששימשה לשריפת הגופות במשרפות. ב-27 ביולי 1943, חודשיים וחצי לפני המרד הידוע בסוביבור,

נשלחו יוסף קופף ושלמה פּוֹדְכֶלְבְּנִיק להביא מים לחבריהם. שומר אוקראיני חמוש ברובה התלווה אליהם. בדרך שלמה אמר לשומר שיש בכיסו יהלום קטן. השומר התקרב כדי לראות את היהלום, ואז התנפל עליו דודי יוסף והפילו על הרצפה. פּוֹדְכֶלְבְּנִיק קפץ על השומר והרג אותו בסכין שהסתיר. היה זה המרד המזוין הראשון במחנה סוביבור. יוסף ושלמה לקחו את הרובה של השומר ונמלטו. החיילים הנאצים גילו שהשומר נהרג, נוצרה מהומה, והודות לכך כמה יהודים פולנים הצליחו לברוח. חלקם נהרגו במקום, אבל אחרים נמלטו ושרדו את המלחמה.

כאשר יוסף חזר לטורובין, אנטק הביאו אל אימי גניה. הפגישה ביניהם הייתה מרגשת מאוד: הם הבינו שרק שניהם שרדו מכל משפחתם. יוסף אמר שהוא הולך לחבריו הפולנים כדי לקחת את הרכוש אשר השאיר אצלם. אנטק ביקש ממנו לא ללכת, כי מסוכן עדיין. יוסף לא נענה לבקשתו של אנטק ונרצח בידי חבריו. רק שלושה ימים לאחר מכן אנטק אזר כוחות וסיפר לאימי את שאירע. היא נותרה לבדה, נצר אחרון למשפחה בת עשר נפשות.

לאחר המלחמה אנטק עזר לאימי לאתר קרובי משפחה. הוא מצא שמות של קרובים ברשימות היהודים שחזרו ללובלין מברית-המועצות, הביא את אימי אליהם, והם פרשו את חסותם עליה. בשנת 1951 אימי עלתה לישראל ופגשה בה את אבי, אף הוא מטורובין. הם נישאו ונולדו להם שתי בנות - אחותי שושי אייזנברג ואני.

המפגש המרגש עם משפחת טוטקה
The exciting meeting with Tutka family

ואלה הנציחו את כל המפגש שנערך באותו היום. אנטק טקלק היה חשוך ילדים, אבל לאחיו הייתה משפחה - משפחת טוטקה.

המפגש עם בני משפחת טוטקה היה מרגש ביותר עבור שתי המשפחות. הם עטפו אותנו בחום ואהבה, ומאז משפחת טוטקה היא משפחתנו השנייה. לאחר המפגש פנינו לבית הקברות המקומי. רציתי מאוד לעלות לקברו של אנטק טקלק ולחלוק לו כבוד. הנחתי על קברו צלב מעץ זית שהבאתי מישראל. עמדתי ליד קברו ונשאתי נאום. דבריי תורגמו לפולנית, ודמעות זלגו מעיני שתי המשפחות. אמרתי שאפעל למען הכרה באנטק כחסיד אומות העולם.

לגמרי במקרה פגשנו פולני זקן, טיבורסקי שמו. שאלנו אותו אם הכיר את משפחותיהם של הוריי, משפחת צימרמן ומשפחת קופף מטורובין. טיבורסקי זכר וסיפר לנו על משפחתה של אימי, על ההסתרה שלה ועל דודי יוסף קופף, המורד מסוביבור. הוא סיפר על הרצח של דודי ואף גילה לנו את מקום הרצח - עיירה סמוכה שגופת דודי הוטמנה בה.

בפברואר 2017 בני הצעיר עמית הציע לי להצטרף אליו לפולין כחלק ממסע של בוגרי תנועת הנוער "מחנות העולים" לדורותיה ומשפחותיהם. החלטתי להצטרף לנסיעה. עיינתי בתוכנית המסע וראיתי שביום הרביעי נגיע ללובלין - עיר הנמצאת כשעת נסיעה מטורובין, הכפר שהורייו חיו בו. עמית ואני הגענו לחבר של הוריי. שאלתי אותו אם הוא יודע את שם האישי שהציל את אימי. הוא לא היסס וענה לי ששמו של המציל היה אנטק טקלק. אמרתי לעמית: "שום דבר לא יעצור אותי. אנחנו נגיע לצאצאיו של הגיבור האמיתי, זה שבזכות הסתכנותו ונחישותו אני ומשפחתי חיים היום". הקשבתי גם לשתי קלטות שמע (אודיו): באחת מהן בתי אורית מציולאס-הירש הקליטה את אימי בחייה, ובקלטת נוספת אימי דיברה עם בן דודי. בשתי הקלטות האלו סיפרה אימי על קורותיה בשואה.

למסע לפולין יצאו בן דודי (דור שני) מצד אימי זאב קופף ואשתו שולה, וגם בת דודתי מצד אבי סימה לץ. יחד עם שולה איתרנו את קרובי משפחתו של אנטק. נסענו לטורובין יחד עם נהג וצלם וידאו מקומיים,

קשישטוף טוטקה, אחד מצאצאיו של מציל אימי, מראה לנו את מיקום בור ההצלה
Krzysztof Tutka, a descendant of my mother's rescuer, shows us the hiding pit's location

אני לובלינאי

פרויקט תיעוד
סיפורי משפחות של יוצאי מחוז לובלין

צביקה שולמן

ההיסטוריה נכתבת היום

**פרויקט חדש מטעם עמותת יוצאי לובלין יוצא לדרך:
תיעוד סיפורי המשפחה של חברי העמותה.**

התחלנו השנה עם חמישה סיפורים משפחתיים.

בחוברת הנוכחית של קול לובלין תוכלו לקרוא ארבע דוגמיות (טיזרים) של הסיפורים הנכתבים עכשיו. אנו מקווים שבמהלך השנים הקרובות נצליח לספר את הסיפורים של כולם.

כל מי שחפץ לספר את סיפורו המלא מוזמן להירשם במזכירות העמותה.

בהצלחה לכולנו בפרויקט המשותף!

השורשים של המשפחות שלנו הם בפולין. לכל משפחה יש סיפור משלה.

מטרתו של המיזם החדש הוא **הפקת חוברת אישית של תיעוד משפחתי** לאלה מחברינו המעוניינים בכך. כתיבת החוברת כרוכה באיסוף חומרים, בתחקירים גנאולוגיים, בשימור תמונות וביכולת לספר סיפור.

העמותה שלנו יצרה קשר עם עורכת בשם **יפעת סנטו**. לאחר ראיון אישי, שיחות טלפון ואיסוף נתונים, תכתוב העורכת את הסיפור. אופיו של הסיפור יותאם למספר ויאושר לשביעות רצונו.

טקס הענקת תואר "חסיד אומות העולם" לנציג משפחתו של המציל קשישטוף טוטקה

The honorific "Righteous Among the Nations" is given to a descendant of the rescuer Krzysztof Tutka

בתקופה האחרונה קיבלנו מידע על המקום שעצמותיו של דודי, יוסף קופף, קבורות בו. הגענו לשדה המסוים, ובעלי השדה משתפים פעולה איתנו. הם מאשרים שקבור אצלם פרטיזן יהודי ומוכנים שנחפור שם כדי להוציא את עצמותיו של דודי...

בסיפור המשפחתי שלי פולני הציל את אימי, ופולנים הרגו את אחיה הבכור. פולני חפר בור כדי להציל את אימי, ופולנים הרגו את אחיה הבכור והשליכוהו לבור. חילצתי את סודה של אמי מבור הסודות. אני מקווה שאצליח למצוא ולחלץ את עצמות דודי מבור הדמים ולהביאן לקבורה יהודית מכובדת בקבר ישראל.

אני ובני עמית מניחים צלב מנצרת על קברו של אנטק
Me and my son Amit laying down a cross from Nazareth on Antek's grave

לאחר תהליך בירור מורכב שארך כשנה, הגיעה שיחת הטלפון מ"יד ושם". בשיחה הזו הודיעו לי שאכן הכירו באנטק כחסיד אומות העולם. פרצתי בבכי, ורק בקושי הצלחתי לדבר איתם. בטקס מכובד שהתקיים במרכז "ברמה גרודצקה" בלובלין, העניקה שגרירות ישראל בפולין תעודה ומדליה למשפחת טוטקה. בטקס נכחו מכובדים פולנים וכלי תקשורת, ואלה דיווחו על האירוע. על מדליית "חסיד אומות העולם" חרות הביטוי "כל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא". הודות להסתכנות העצומה של אנטק טקלק ולמעשה ההצלה שלו חיים כיום בישראל 13 צאצאים של גניה.

ראיינה וכתבה: יפעת סנטו אוגוסט 2022

זליג ואנה יוכטמן-הוכברג, לובלין

לובלין פינת מנהטן

זליג ואנה עם בנם אריה
Selig Anna and Arie - 1957

רחוב פשכודניה (Przechadnia) מספר 2 בלובלין, 1957. ילד בן 8 חוזר מבית הספר באוטובוס מספר 5 ברחוב נארוטוביצה (Ulica Narutowicza). הוא פותח את הדלת ונכנס פנימה לדירה ריקה. זורק את התיק, מסיים במהירות את שיעורי הבית וניגש למטבח. לפעמים אמא משאירה סיר מרק עוף לצוהריים, אבל לרוב לא היה אוכל מוכן. הוא יורד חזרה לרחוב הריק יחסית בשעה זו. אנשים מעטים נכנסים ויוצאים מחנות ממתקים, חנות ספרים, חנות צילום. בהמשך הרחוב ישנו תיאטרון, קולנוע ומספר מסעדות. הוא ניגש עם הכסף שאמא השאירה לו ונכנס לאכול במסעדה הנקראת Milk Bar בעיר העתיקה של לובלין, המגישה מאכלים חלביים וזולל בליניצ'יס גבינה מתוקה, קרעפלאך או פירוגי. הוא אוסף את ההזמנה

שלו ויושב לצד אחד מהשולחנות הספורים הנמצאים בתוך המסעדה. השולחן מכוסה במפה מפלסטיק ואחת מהרגליים שלו מתנועעת ומנדנדת את השולחן תחת רגליו, שלא מגיעות לרצפה. הוא מסתכל דרך החלון או מאזין לשיחות המבוגרים היושבים ומעשנים לצידו, מעביר את הזמן עד שיצאו החברים מהשכונה ומבית הספר לשחק.

אם יש משהו שהוא אוהב בעיר הולדתו בלובלין - אלו החברים שלו. אחר שעות בית הספר הם היו משחקים ברחוב כדורגל, קלפים, שחמט או מסתובבים בשכונה. פעם אחת כשהגיעו עד לפתח הקולנוע ראו מודעה ענקית על סרט שבה גבר ואישה שכובים זה על זה, דבר שהיה מהפכני מאוד בימים ההם - שאז הייתה פולין תחת השפעה קומוניסטית. יחד הם צחקו והסתודדו במבוכה. למעשה החבורה המגובשת הזו שאיתה גדל והתעצב - היא זו ש'גילתה' לו שהוא יהודי: כשהיה בן 6 או 7 הלך עמם לרחוץ בנהר Bystrzyca הסמוך. כשפשטו את הבגדים והתחילו להשתולל בתוך המים, הם פתאום הסתכלו עליו ואמרו: "אה! אתה יהודי!" הוא היה מופתע - הוא כלל לא ידע שהוא יהודי. באותו ערב הוא חזר לאמא שלו ושאל אותה: "אני יהודי?" אימו אישרה לו בנושלאנטיות שאכן כך הדבר.

אריה הוכברג, הילד היהודי מהעיר העתיקה בלובלין שלאחר המלחמה, נולד להוריו זליג הוכברג (לבוב, 1911) ואנה לבית יוכטמן (לובלין, 1918). לאחר המלחמה זליג היגר ללובלין, אנה חזרה לעיר הולדתה - ושם נפגשו והתחתנו. הם חיו חיים טובים, נסעו לחופשות ולטיולים, ביקרו בתיאטראות ובהצגות וגם שלחו את אריה לקייטנות של יהודים בלבד - אז, התחיל החיבור של אריה ליהדות ולישראל, כמו לגלות עולם חדש שלא היה קיים עד כה.

אך הייתה זו רק ההתחלה של גילוי העולם החדש. אנה וזליג שאפו לעלות לצרפת, וטפסו עצה איך זליג נוסע כתייר ולא חוזר לפולין, ולאחר מכן יצטרפו אליו אנה ואריה. אך תוכנית זו לא צלחה. זליג נותר בפריז

בעוד שאשתו ובנו נמצאים בלובלין. כך ארבע שנים שבהן העביר אריה את רוב ילדותו בין החברים לבתי הקפה.

בשנים הללו נפרדו דרכיהם של זליג ואנה, והאחרונה החליטה לעלות לארץ ישראל - וכך היה. בשנת 1962 אנה קיבלה דירה בפתח תקווה ואריה נשלח לפנימיית 'אוניס'.

יום אחד ציפתה לאריה הפתעה: זימנו אותו למשרד המנהל. בהיכנסו לחדר ראה את אביו - לראשונה זה חמש שנים.

"זה הבן שלי, אני רוצה לקחת אותו הביתה". כך אמר זליג הוכברג למדריכים בכפר הנוער.

"אתה לא יכול לקחת אותו כי אתה לא שמת אותו כאן ואנחנו לא מכירים אותך" - כך ענו לו.

אריה היה בן 13 כשזה קרה, אך עד היום הוא זוכר את גבו השפוף של אביו נפרד ממנו והולך ממנו הלאה. זליג מעולם לא חזר לעצמו לאחר המלחמה וגם אם ביקר את בנו בכל סופשבוע - בשלהי חייו עבר לגור בירושלים עד סוף חייו ורק שם מצא מנוחה.

עשר שנים לאחר מכן ואריה נוסע ללמוד כימיה יישומית בארה"ב - ומשתקע שם. מעת לעת חוזר במסגרת עבודתו לישראל. בתחילה היה זה כדי לייעץ ככימאי בתעשייה וכיום כדי לבקר ביקבי הארץ במסגרת תחביבו ותפקידו החדש (יחסית) כמנהל השלוחה הישראלית של Wine Wirect. אנה לא מצאה את עצמה בניו יורק ובחרה להישאר בפתח תקווה, שם נפטרה בשנת 2004.

לובלין, לבוב, פריז, פתח-תקווה, ירושלים ולעת עתה - מנהטן - לשם הגיע הילד היהודי הקטן מלובלין.

סיפורה של משפחת יוכטמן - הוכברג הוא סיפור של לובלין שקמה מן ההריסות, של פניה השונים של היהדות, של אחריות אישית לגורלנו, סיפור של אמונה ושל מערכות יחסים - במשפחה אחת.

פסח חיים הוברמן, יליד פולאבי, מחוז לובלין

הכינור של הוברמן

הכנר היהודי בציור של הוברמן
The Jewish fiddler in Huberman's painting

בפרוץ המלחמה הצליח פסח לברוח מפולין לרוסיה - שם שלחו אותו למחנה עבודה בסיביר, ובשלב כלשהו כלאו אותו בכלא באשמת שווא של גניבה. הוא היה אזוק בשרשרת וכדור ברזל תוך שנושכים אותו עכברושים. עד יומו האחרון בארץ ישראל היה זועק בשנתו בחרדה "אוכלים אותי העכברושים! אוכלים אותי העכברושים!"

מה שהציל אותו ממוות בסיביר, דווקא בתקופה שבה תמה המנגינה, נאלמו הצלילים - היה כינור.

באחד ממסדרי הבוקר, שבו היה פסח באפיסת כוחות, שם אליו לב קצין רוסי. אותו הקצין היה כנראה חובב מוסיקה קלאסית ושם משפחתו של פסח חיים -

כינור מוצא את דרכו לסיפורנו, אשר מתחיל בפולאבי (Pulawy) אשר בפרובינציית לובלין פולין, כמו גם במרחק של 80 שנים קדימה - לעיר רחובות אשר בישראל. הנסיבות בפולין ובישראל שונות לגמרי - בראשונה הכינור מציל חיים, ובשנייה הוא משמש ככלי, אך לא כלי נגינה - אלא כלי להתחקות של אדם אחר יהדותו.

פסח חיים הוברמן נולד בשנת 1909 למשפחה דתית. בעקבות טרגדיות שונות שקרו למשפחה. אימו של פסח שלחה אותו לדודתו - אחותה - בוורשה. זו לקחה את פסח תחת חסותה וכך עזב את פולאבי, אך באותה העת לא ידע שעזיבה זו תהיה ללא שוב.

הוברמן - משך את תשומת לבו. ברוניסלב הוברמן היה כנר יהודי פולני מפורסם בכל רחבי אירופה, אשר הופיע בעולם כולו. הקצין חשב שאולי יש קירבת משפחה בין היהודי עלוב החיים שעומד לפניו לבין אותו מוסיקאי דגול, וביקש להביאו לפניו. אז, שיחרר אותו מהכלא ודאג לסדר לו עבודה בתיקון בגדי החיילים והקצינים. כך שרד פסח עד תום המלחמה, עד עלייתו ארצה.

רוחו של אותו הכינור ממשיכה לארץ ישראל - לבנו של פסח חיים, יהודה.

יהודה בן השלוש מתגורר יחד עם הוריו ואחיו מוישה בדירת חדר קטנה ברחוב יששכר בשכונת בקעה בירושלים, שם הייתה לפסח מתפרה קטנה בביתו. עד היום הוא זוכר את אחד מהשכנים אשר היה בא לבקר

את אביו ובראותו את יהודה, ללא סיבה נראית לעין מכנה אותו: "יידל מיט דעם פידלי". כל פעם היה צוחק ולועג לו.

שנים רבות לאחר מכן, כשיצא יהודה לגמלאות כהנדסאי מכונות, העמיק מכחולו בציור, שלא רק כמתכנן הנדסי. כשחיפש אובייקט אשר ייצג את היהודים הקטנים העניים בתקופת נערוותו של אביו בפולאבי חזרה ועלתה לנגד עיניו תמונת הכנר היהודי.

זהו מוטיב חוזר בציוריו של יהודה: כנר לבוש בבגדים מהוהים וכבדים הרוכך על כלי נגינתו, כובע לראשו ומלווה בקולו את הכינור - אותה המנגינה שנאלמה במלחמה, ולמרות זאת בזכותה קיבל פסח הוברמן את חייו בחזרה ובעזרתה בנו יהודה נוגע בשורשיו של אביו ומשפחתו - בפולאבי.

פסח טונקלשוורץ, ראדזין פודלסקי, מחוז לובלין

ראדזין אחת. שני דורות. שלוש חוויות. ארבעה ביקורי שורשים

פסח ובתו מתתיה ליד המצבה ליהודי ראדזין
Pesach and Matatia by the memorial to Radzin's

פסח טונקלשוורץ (1917) חי בראדזין רק חמש שנים מחייו - אך די היה באלו להיות השנים המשמעותיות ביותר, אלו שעיצבו את זהותו. הוא חזר אליה בשלהי חייו, כמו חזר אל אהובה שהותיר מאחור, לא רק כדי לחזות במה שנותר, לא רק לספק כמיהה, אלא לתת לה את הכבוד הראוי לה.

הפעם הראשונה שחזר לראדזין הייתה בשנת 1990. לאחר מכן שב אליה בשנית בשנת 1993. בשלישית - 1994, והביקור הרביעי והאחרון בשנת 1995 - בה הגיע למשאת נפשו: טקס גזירת הסרט של גידור בית הקברות היהודי והמצבה, אשר אותם הוא יזם ופעל להקמתם.

אלכסנדר זנדברג, יליד לובלין

אינסטינקטים של כלב זאב

הכנר היהודי בציור של הוברמן

The Jewish fiddler in Huberman's painting

להתקרב למזרח פולין. הצבא הרוסי נסוג להיערך מחדש ברוסיה. האינסטינקטים המחודדים של הזאב הנחו את אלכסנדר שכבר לא בטוח להישאר בקלסוב, ושוב החליט לברוח.

אך הפעם, הבריח עמו שתיים ממשפחת זולר: אָם המשפחה דריזה (לימים דרורה) והבת הצעירה דינה. שאר האחים שעוד נותרו בקלסוב היו בעלי משפחות. החלטה זו שוב הצילה את חייו - ואת חיי הנשים שאיתו: בקלסוב נערכה אקציה במהלך אוגוסט 1941.

אלכסנדר נולד בלובלין בשנת 1921. הוא גדל במשפחה מוצלחת, אמידה, ועתידו היה מובטח לכל כיוון שאליו ירצה ללכת. נוכל לשער כי שנותיו הראשונות של אלכסנדר האירו לו פנים. אך המלחמה טרפה את הקלפים ובהיותו בן 18 פרצה מלחמת העולם השנייה. אין אנו יודעים דבר על אלכסנדר הילד, חוץ מהעובדה שהיה לו בילדותו כלב זאב.

זו התמונה היחידה שנתרה ממשפחתו הגרעינית של אלכסנדר לפני המלחמה. המופיעים בה - אלכסנדר ואימו הם היחידים ששרדו. האָם הלנה הסתתרה אצל משפחת גויים בוורשה, משפחת ורמן (Warman) וניצלה.

רוחו של כלב הזאב שבתמונה נותרה, וזו כמו דבקה באלכסנדר הצעיר, ואולי אף זו שהצילה אותו עד תום המלחמה. ומכאן מתחיל סיפורו.

עם פרוץ המלחמה, 1 לספטמבר 1939, אלכסנדר בן ה-18 החליט לעזוב בגפו את ורשה. מאותו הרגע לא נותרה לו משפחה.

החלטה זו הצילה את חייו: ההפצה הגרמנית על ורשה הגיעה שבוע ימים מאוחר יותר וגרמה להרס של יותר מרבע בתי העיר ולהרג של כחמישים אלף איש. אלכסנדר ברח לעיירה קלסובה במזרח פולין (500 ק"מ מוורשה) והשתכן בבית משפחה יהודית בשם זולר.

משפחת זולר הייתה ציונית שומרת מסורת, שחלק מילדיה עלו לפלסטינה עוד לפני הרוחות הרעות באירופה, בשנות העשרים והשלושים של המאה ה-20. באותה עת שהה בקלסובה הצבא הרוסי, שעל פי הסכם ריבנטרופ - מולוטוב הייתה תחת שלטון רוסי. אך ביוני 1941 החל מבצע ברברוסה והגרמנים החלו

פסח לא חזר לעירו בנקל. הוא פחד.

עד חזרתו הראשונה, ראדזין הייתה נצורה אצלו בזיכרון כעיר חיה ותוססת. הראש זכר את האירועים בכיכר: את החברים המתגודדים בה, פעולות "השומר הצעיר" והאגמים היפים. הפחד לחזור היה גם הפחד לשבור את תא הזיכרון הקיים. הרי פסח לא חזה במו עיניו בקריסה, בגירוש, במוות, בכיכר שנתרה מיומתת... לראות את כל אלו יהפוך אותם לממשיים, ואולי אף ימחק כל זיכרון טוב שהיה לו מהעיר. אך הלב נמשך והרצון גבר, הוא לא יכול היה אחרת. הוא עשה זאת! - אבל זה לקח לו 51 שנים...

פסח חזר לראדזין. אשתו עליזה ובתו מתתיה הגיעו איתו.

חוויה ראשונה: פולין ה'אחרת'

עד שנסע לראשונה לפולין בשנת 1990 - הייתה לפסח שנאה לפולנים, ומתוך כך פסק מלדבר פולנית מהרגע שעזב אותה, יובל שנים קודם לכן. בתו מתתיה מספרת, כי כשדרכה כף רגלו מחדש בארץ מולדתו "הרגשתי את הפחד בעיניים שלו - אם זה היה בסיבוב בשוק או כשלונו אצל משפחה פולנית. הוא חש במבטי עוינות, שעוררו בו "פחד מוות".

בביקור זה, כשדרכה כף רגלו שוב במקום הולדתו - הוא היה צריך את הפולנית שלו, להחזיר אותה מילדותו. וכך היה - הוא התחיל לדבר פולנית בלית ברירה. תוך כדי שיחות עם בני המקום (שלא ידעו כל שפה אחרת), בכללן עם ראש העיר, שאליו פנה וביקש את עזרתו בסידור בית הקברות היהודי והקמת מצבה. הוא גילה והבין שהפולנים לא ביטלו ולא שכחו את מה שהיה, שהם באמת מתייחסים לנושא הזיכרון והשוואה. הוא ציין שזו "פולין אחרת".

חוויה שנייה: דור שני

מתתיה נולדה בישראל בשנת 1948. היא 'הקצין הראשון' שלו בכל מה שקשור לתיעוד אודות חייו, משפחתו ועירו. היא הייתה איתו למן הרגע הראשון, בביקורו הראשון בעיר.

"כשנסענו בפעם הראשונה וראיתי - לראשונה את השם Radzyn Podlaski כתוב על שלט דרכים, זו הייתה חוויה אדירה!! עד עכשיו זה היה שם "על הנייר" בסיפוריו של אבי. ופתאום זה היה מקום אמיתי!...עולם שאתה חושב שהוא רק בסיפורי אגדות - והינה הוא מתגלה, ממש מול עיניך, כעולם שבאמת קיים!!..."

למתתיה הייתה חוויה הפוכה משל פסח אביה בביקורם הראשון בראדזין פודלסקי. הלא את ראדזין היא לא הכירה אלא מהסיפורים שלו.

בשבילה, להגיע אליה, זו הוכחה לקיומה של העיר - בעוד לפסח זו הייתה הוכחה למיתתה.

חוויה שלישית: חוויה חוצה דורות

כשפסח היה מספר למתתיה על השתייכותו לתנועת הנוער, היא הייתה מבינה את החוויה של ההשתייכות לקבוצה אף מעבר למילים. פסח היה חלק משבט 'מצדה' של תנועת "השומר הצעיר" בראדזין, ואילו מתתיה השתייכה לשבט 'החורש' של תנועת "הצופים" בת"א. מתתיה זכתה לכך שגם ילדיה ונכדיה ייקחו חלק בתנועת הנוער. בשבילה ההשתייכות לתנועת נוער מהווה המשכיות לשורשי המשפחה.

לכנסים השנתיים של יוצאי ראדזין הייתה מתלווה אל פסח כילדה. כיום, לאחר לכתו ולכתם של מרבית יוצאי ראדזין, ועמם הארגון שאיגד אותם, היא ממשיכה להשתתף בפעילות עמותת יוצאי לובלין - עיר המחוז הסמוכה לראדזין, שאביה היה מעורב אדוקות בחיי הקהילה היהודית שהייתה שם. גם בארץ הוא המשיך את הקשר עם חברים יוצאי לובלין ודאג לקבל תדיר את עיתונם 'קול לובלין'. כיום, כאשר פסח כבר לא פה, ממשיכה לקבל אותו מתתיה.

נדמה כי הקטיעה של השורשים של פסח, המחסור שלהם - דבקו במתתיה. גם היא תרה אחר השורשיות - בהמשיכה את דרכו של אביה במלאכת התיעוד וההנצחה, ובתכננה ביקור שורשים נוסף, החמישי במספר - בראדזין - בפעם הראשונה בלעדיו...

רובה ככולה של משפחת זולר, וכל יהודי המחוז נרצחו בבורות ההריגה.

אלכסנדר ניצל את נסיגת הרוסים לתוך מעמקי רוסיה והשלישייה הזדנבה אחר הכוחות עד הגעתם לרוסיה. הם התמקמו בבוזולוק (BUZULUK) במחוז אורניבורג שבהרי אורל, שם כישוריו והידע הטכני של אלכסנדר שימשו אותו היטב, ובמקום לגייסו לצבא הרוסי העדיפו השלטונות להעסיקו במפעל לייצור עגלות תינוקות. כך חיו עד תום המלחמה.

לא אחת קורה ששני אנשים שצולחים יחד תקופה קשה מנשוא, קושרים את חייהם יחד. וכך היה גם

במקרה של אלכסנדר ודינה. בפברואר 1946, בחורף הרוסי המושלג, דינה כרעה ללדת. אלכסנדר הלך לשוק המקומי לחפש מזחלת עם עגלה שתיקח אותה לבית החולים. כשהסביר לאחד העגלונים הרוסים את המצב, זה חכך בראשו וענה: "יש שני דברים שאי אפשר לדחות: לחרבן וללדת".

כך, ללא דיחוי, נולד בנם הבכור יורי יוליאן. לימים, לקראת עלייתם ארצה (או בסמוך לאחריה) הוחלף שמו של זה ליואל, על שם סבא רבא של יואל מצד אימו דינה.

שרה פרי

המלכה לא מתה

את שרה (סבינה) פרי פגשתי בשבוע שמתה בו בגיל 96 מלכת בריטניה, אליזבת השנייה. בכל מדיה אפשרית פורסמו קורותיה של המלכה: ילדותה, שירותה הצבאי, אירוסיה החשאיים לנסיך פיליפ, תפקידיה הפוליטיים והציבוריים. כתבו אפילו על תפקידיהם של תיקי היד שהמלכה נשאה: באמצעותם היא סימנה למשרתיה מתי היא רוצה להסתלק מהאירוע, מתי עליהם לחלצה משיחה שנקלעה אליה וכן הלאה. ומה היה בתוך תיקי היד של המלכה? מעניין מה מלכה נושאת איתה...

מה עושה מלכה לכזו? האם זהו הכתר המונח על ראשה, או שמא השושלת שהיא משתייכת אליה? כיום

במדיות התקשורתיות למיניהן לעיתים חברה אחת פונה לחברה אחרת ומכנה אותה "מלכה". מהכינוי הזה משתמע שמלכה היא מישהי הפועלת באופן יוצא מגדר הרגיל, מגלה תעוזה ומהווה דוגמה לכולן. האם אין אפוא מלכות רבות אשר סובבות אותנו?

באופן מקרי או לא, באותו השבוע נכנסתי לארמון של מלכה. בארמונה לא היה זהב ולא היה כסף; לא היו שם משרתים, וגם לא נברשות המשתלשלות מהתקרה. את פניי לא קיבלו שומרי בית המלוכה, עטויי כפפות וחובשי כובעים, אלא חתולי רחוב אשר עמדו במדרגות - ישנים או ממתנינים - על סף כניסה ד' לבניין ברחוב מרכזי וסואן בגבעתיים. ממתנינים למה? לכך שתגיח הדמות הנמצאת בצל.

ארמונה של המלכה מכניסה ד' הוא היכל. בהיכל הזה יש זיכרונות טובים וטובים פחות, מזכרות, אירועים, אזכורים למשפחה של עכשיו ולמשפחה של פעם. בהיכל אין קירות, אך יש בו תמונות, גובלנים, ציורים, מוביילים, מדפים עמוסי ספרים ותשבצים. ובפינה, בסמוך לדלת הכניסה, נמצא תיק היד האלמותי של

המלכה. זהו שק נשיאה כבד אשר מוכן לצאת לדרך כל אימת שהוא נקרא לדגל בשירותה של המלכה. שק זה מגלם את שליחותה של המלכה; הלוא לכל מלכה יש איזושהי שליחות.

השליחות של המלכה שלנו היא לקיים הבטחה. את ההבטחה הזו היא הייתה שומעת בעודה שוכבת על דרגש השינה במיידנק לצד אימה אשר דיברה עם האסירות האחרות: "אם נשרוד, לא נשכח לספר מה שעשו לנו". המלכה הייתה אז ילדה בת ארבע. היא שמעה ולא שכחה. היא שרדה והיא מספרת. תיק היד של המלכה, הלוא הוא שק הנשיאה, נושא עימו את כובד משקלם של כל האנשים שכבר לא יכולים לדבר.

כשיצאתי כעבור שעתיים ומחצה מבעד לדלת, פגשתי שוב את החתולים שומרי הסף. לחשתי - ספק אל עצמי, ספק אליהם: "עכשיו היא שוב לבד. יש לכם סיכוי שתגיח הדמות מן הצל".

זהו סיפוריה של המלכה שרה סבינה פרי (קלינמן-גרינר).

שרה פרי מקבלת את "יקירת העיר גבעתיים" מראש העיר רן קוניק

הסעודה השנתית

של עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם

על פי המסורת, נפגשנו כמדי שנה סביב השולחן הערוך במאכלים יהודיים בנוסח פולין. גם הפעם נהנינו משפע המנות האהובות שהכנתם מתוך ספר המתכונים המשפחתי.

הילה אפרתי

מאכלים מהבית שאיננו

"אני זוכר אנשים שבורים, שלא נותר להם כלום, והאוכל היה עבורם, נחמה. הוא היה החום והריח שהזכיר בית, עבור מי שביתו אבד". מעל 100 איש, יוצאי קהילת יהודי לובלין וסביבותיה, התכנסו בקיבוץ נחשונים לארוחה המסורתית השנתית שהיא נחמה, בית, זיכרון

תפוחי אדמה, סלט מיוזו, סלט מלפפונים בשמיר, סלט סלק, פיפיקלעך, כבד קצוץ ורגל קרושה, אליהם הצטרפו הקינוחים המוכרים: קומפוט, בלינצ'ס ועוגות. וביניהם, אנשים. נפגשים, מחייכים, מחלקים מחמאות, מחליפים מתכונים, בחגיגה של שיתוף ושמחת המפגש.

הדבר הבולט ביותר בכניסה לאולם הגדול בנחשונים הוא הריח. ריח של בית סבתא, זכור משנים של ילדות וארוחות משפחתיות. ריח של משהו מוכר ואהוב שעטף את הנכנסים והשולחנות הארוכים עטורי המפות הלבנות עליהם סודרו מגשים עמוסי כל טוב: צ'ולנט, קישקעס, צימעס, געפילטע פיש, קרעפאלאך ממולא בשר, מרק עוף עם לוקשן, קוגל אטריות וקוגל

מסורת של אוכל פולני

ב-26 במאי התכנסה קהילת יהודי לובלין וסביבותיה, כמדי שנה, לארוחה בקיבוץ נחשונים. קהילה שהיא עמותה הפועלת מהשנים הראשונות שלאחר מלחמת העולם השנייה ובשמה המלא "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם", גוף המאחד דורות של יוצאי לובלין והאזור לפעילויות שונות שעיקרן הזיכרון המשותף. האוכל הפך למוקד של הזדהות, של זיכרון ושל ביחד.

"בערך בשנת 2013, אחרי נסיעה לפולין של כמה חברים מהעמותה, עלה רעיון לארוחה גדולה על טהרת האוכל הפולני", מספר צביקה שולמן, יו"ר העמותה בשנים האחרונות והאיש שעומד מאחורי הארוחה המסורתית השנתית בקיבוץ נחשונים. "החלה מסורת שתחילתה הייתה בבית של אחד החברים, מה שהלך וגדל ועבר בין מקומות. מ-2017 התחלנו להתארח בנחשונים, בהובלתה של דוברת טומפסון חברת הקיבוץ ובת דודתי, לארוחות שנתיות שמונות מעל 100 איש".

כל אורח משתבץ ברשימת מאכלים מוכנה מראש ומביא מאכל אחד אותו הוא יודע להכין היטב, לטובת המגוון וכדי שכל אחד יהיה שותף לזיכרון, לביחד ולחווית השמחה. "האוכל הוא הזיכרון לבית של עצמך. זיכרון של אווירת חום ושמחה שהגיעו תמיד יחד עם האוכל" מוסיף צביקה. "אני זוכר אנשים שהיו מתקבצים בבית הוריי הקטנטן, שהכיל לפעמים עשרות אנשים לארוחה אחת, חלקם עריריים ושבורים שאיבדו את משפחותיהם בתאי הגזים של היטלר,

חלקם הקימו משפחות חדשות. אבל האוכל היה תמיד המוטיב החוזר להזכיר בית, עבור אלה שאיבדו בית".

זרמי מעמקים

סיפור יהדות פולין נמשך לאורך אלף שנים. לפני השואה, חיה בה קהילה יהודית דומיננטית בחיי המסחר, הרוח, החברה והפוליטיקה, כאשר שליש מתושבי לובלין (בדומה לשליש מתושבי ורשה ולרבע מתושבי קרקוב) היו יהודים (כ-40 אלף מתוך 122 אלף). יהודי לובלין נשלחו להשמדה בבלז'ץ או מיידאנק. מעטים מהם שרדו. שורדי השואה שעלו לישראל יחד עם יוצאי לובלין שעלו לארץ טרם מלחמת העולם השנייה התקבצו יחד והחלו להיפגש. נוצרה קהילה שנפגשת לאזכרות, כינוסים, טיולים, ביקור באתרי מורשת, ימי עיון, ארוחות ועוד.

לא מעט יהודים שעלו מפולין בשנים שלפני המלחמה וגם בשנים שאחריה, התיישבו בקיבוצים. למעשה, יוצאי פולין היו מהאבות המייסדים של קיבוצים רבים בישראל: משמר העמק שהוקם בידי קבוצת השומר הצעיר מגליציה, קיבוץ אושה שהוקם בידי גרעין הנוער הציוני בפולין, קבוצת שילר שהוקמה בידי חלוצים מפולין ואף נקראה על שם מחנכם עוד בפולין, לוחמי הגטאות שהוקם בידי ניצולי שואה, פרטיזנים ולוחמי גטו ורשה, נצר סירני שהוקם בידי שורדי בוכנוואלד, קיבוץ יד-מרדכי (הקרוי ע"ש מרדכי אנילביץ ממנהיגי מרד גטו ורשה), מעלה החמישה שנוסד בידי אנשי תנועת גורדוניה מפולין, שהקימה גם את קיבוץ חולדה ועוד רבים.

אלבום הסעודה השנתית

בין אורחי הכבוד היה ויטולד דומברובסקי, שחקן מלובלין וממקימי תיאטרון "ברמה גרודצקה" באזור היהודי לשעבר של לובלין שמהווה מרכז זיכרון מרשים ומרגש. "חשוב להזכיר למען העתיד" אומר דומברובסקי, שהוא חלק מתופעה מעניינת של פולנים שמקדישים את עשייתם לעבר היהודי של פולין. פולנים שלא חונכו להכרת השואה, התוודעו לטרגדיה של יהדות פולין שהתרחשה על אדמת ארצם ובחרו להשקיע את עשייתם מתוך הזדהות עם העבר המשותף של פולנים ויהודים. "הוא בונה גשר אלינו, אל זיכרון לובלין האבודה, אל בני דורות ההמשך, ומוביל אותנו ברחובות הילדות של הורינו" מעידה נטע. דומברובסקי עצמו מוסיף "אני גוי עם נשמה יהודית".

"כל אחד מהמשתתפים מפענח את ההשתתפות בדרך אחרת. אין מסר אחד לכולם" מסביר צביקה. "חיפוש דרכים למצוא את העבר או תחושת חובה כלפי דור ההורים, או מחשבה על עתיד טוב יותר לילדים שלנו. פעילות הקהילה היא מקום לזיכרון ושיתוף כשלתוך הביחד, מביאים את סיפורי המשפחות. כי כאן העבר הוא ההווה וגם העתיד. או כמו שאמרה על הבמה יפעת, הכותבת את סיפוריהם של אנשי הקהילה לטובת אתר מיוחד שעתיד להיבנות: "מה עושה אדם המבקש להיזכר? נכנס אל המטבח ונזכר בתנועת ידה של אמא מערבבת וממצקת את הקרעפאלאך..."

הילה אפרתי היא מנהלת התקשורת במכון הפולני בתל אביב

הכתבה פורסמה בעיתון זמן קיבוץ, יוני 2022

את המושכות של עמותת יוצאי לובלין אוחזים מספר קיבוצניקים ובעיקר קיבוצניקיות. נטע אבידר ממובילות הפעילות, במקור מקיבוץ עמיר, חברת ועד העמותה ועורכת העיתון השנתי "קול לובלין": "מעטים הם בני הדור הראשון שעברו את המלחמה כילדים והכירו אלה את אלה. ואצלנו, בני הדור השני, עולה השאלה: מה מחבר אותנו? אלה זרמי מעמקים שמחברים אותנו. הסעודה היא מפגש של התרפקות על הבית". הוריה עלו לארץ לפני המלחמה והכירו בקיבוץ עין-שמר ומשם עברו לעמיר. "הייתי מביטה באמי הבשלנית ולמדתי ממנה את רזי המטבח היהודי בו ניצלו את חומרי הגלם ולא זרקו כלום. למשל, בבישול צוואר של תרנגולת נותר העור, שגם אותו מילאו באיזו מלית טעימה של קמח ובצל מטוגן ושומן ותפרו באופן מיוחד ומדויק ושמו במרק, בצ'ולנט או בצלי".

העבר הוא ההווה והעתיד

עבור ציפורה נהיר (92) זהו זיכרון חשוב, אבל לא בהכרח שמח: "נולדתי בפולין בעיירה קטנה ובגיל 14 השתחררתי ממיידאנק" היא מספרת. "הגעתי לבית יתומים בלובלין ומצאתי את משפחתי שהתפזרה בין מחנות. עליתי ארצה עם השומר הצעיר ונקלטתי בקיבוץ הראל. המפגשים מזכירים לי את החיים בקיבוץ, אליהם הייתי מחוברת בלב ובנפש. הקשר של כולנו לשואה עצוב ורגיש, אבל אני חוויתי את השואה בעצמי. עבורי, האוכל הזה קשור לבית ולמי שאיבדתי. עבור החברים בני הדור השני, זה קשר של זיכרון והנצחה. הם בנו גשר - שעבורי הוא תהום. מאכלים מהבית שאיננו.

ויטולד דומברובסקי

חבר, אמן, הומניסט

"למען העתיד", עונה ויטק.

ויטק דומברובסקי הוא ממייסדי "מרכז ברמה גרודצקה-תיאטר NN" וסגן מנהל בו, הוא המייסד והמנהל של הפסטיבל הנודד "בעקבות בשביס זינגר". הוא שומר הזיכרון היהודי ומנחילו לדורות הבאים. החזון החינוכי שלו מבוסס על ערכים של שוויון זכויות, הומניזם, דמוקרטיה וחופש.

ויטק יקירנו,

חבר, אמן והומניסט -

באהבה ובהוקרה -

חבריך בעמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם.

נטע אבידר, מאי 2022

ליד פנס הרחוב האחרון של הגטו, הדולק כנר תמיד, אומר ויטק:

"There is Light because there is Memory. There is Light, but not Life".

נטוע עמוק בתוך ההיסטוריה והתרבות הפולנית - בונה ויטק גשר אל ההיסטוריה והתרבות היהודית, אל זיכרון לובלין היהודית האבודה.

הוא בונה גשר אלינו, בני דורות המשך, מוביל אותנו ברחובות ילדותם של הורינו, מפגיש אותנו עם הווי החיים, המנהגים, השפה, התרבות.

"אני גוי מיט א-יידישע נשמה", הוא מעיד על עצמו. "אני גוי עם נשמה יהודית."

ויטק הוא אמן. שחקן תיאטרון.

הוא מספר סיפורים, הוא בורא עולם נכחד. כמוהו כקוסם. הקוסם מלובלין.

הוא אלחנן, הלוש מסכה של שד כדי לחמם את ליבה וגופה של טייבלה הבודדה בסיפורו של יצחק בשביס זינגר.

הוא שר.

"לובלין, לובלין, לובלין" - הוא קורע את לבנו בשירו של יעקב גלאטשטיין.

"מדוע כל כך חשוב לזכור ולהזכיר את העיר הלא-קיימת?", אנחנו שואלים.

Photographs: Dima Valershtein

צילומים: דימה ולרשטיין

צילומים: דימה ולרשטיין Photographs: Dima Valershtein

שני ברוש

בחרנו להיות בצד הנכון של האנושיות

דברים שנשאתי בטקס הוקרה של משרד החוץ לחברי משלחת הסיוע ההומניטרי בבית החולים "כוכב מאיר" באוקראינה

ביום שישי ה-18 במרץ בשעות הבוקר צלצל הטלפון. מעברו השני של הקו היה די"ר רמי שגיא ממשרד הבריאות ששאל אם ארצה ואוכל לצאת למשלחת הסיוע לאוקראינה. זמן קצר לאחר מכן, ולא לפני שביטלתי את כרטיסי הטיסה לביקור המתוכנן אצל הורי הגרים בחו"ל, כתבתי לרמי: "שבת שלום! לא דרוש הרבה זמן בשביל להבין איפה אני רוצה וצריכה להיות... בקיצור **I AM ALL IN!**"

שיחות דומות קיבלו 216 אנשי הצוות, שנקבצו ובאו מכלל הארגונים במערכת הבריאות. רופאים ורופאות, אחים ואחיות, אנשי מקצועות הבריאות, רוקחים, עובדי מעבדה, טכנאים, פראמדיקים ואנשי לוגיסטיקה שנקראו אל הדגל וברגע אחד קיבלו החלטה אמיצה. הם השאירו הכל מאחור והתנדבו להגיש סיוע רפואי במדינה הנמצאת במשבר הומניטרי. יחד, כפסיכוס, אנשי מרחיב ומגוון המייצג את כלל המגזרים והדתות, יצאנו לאוקראינה הרחוקה ואיתנו הרוח הישראלית. יחד, הבאנו מזור לכל מטופל שנכנס בשערינו במסע של נתינה, חמלה ואהבת אדם.

ביתנו החדש הפך להיות בית הספר הסמוך לבית החולים בו חיינו בתנאי טירונות - מסדר בוקר, זמנים במקלחת, ריצות שלוש פעמים ביום בממוצע למרחב המוגן. בחדר האוכל הוגשו מטעמי המטבח האוקראיני

מעשה ידיהן של מורות בית הספר, ובערב אומנים ישראלים הקדישו לנו מזמנם וזימנו לנו אתנחתא משובבת נפש בהופעות בזום.

מלכתחילה אימצנו את תפיסת האחריות המשותפת ויצירת שיתופי הפעולה כאסטרטגיה להצלחה במשימה. מדהים היה לראות איך בין לילה הפכה קבוצת אנשים שעד לפני מספר ימים כלל לא הכירו, לצוות רב מקצועי הפועל בשילוביות ובהרמוניה.

המציאות החדשה חייבה אותנו לעבוד בצורה שונה ולגלות גמישות ויצירתיות. הגבולות בין בעלי התפקידים השונים הטשטשו וכל אחד מאנשי הצוות מצא עצמו שותף להצלחת המשימות השונות: החל בשינוע מטופלים, חלוקת שמיכות ותה חם לממתינים וכלה בניוד בין עמדות הטיפול השונות להקלה על העומס.

שיתופי הפעולה עם צוותי הרפואה המקומיים היוו גם הם מקור לגאווה והעצימו את תחושת השליחות. יחד התגברנו על מחסומי השפה והתרבות ומצאנו דרכים לבנות גשר ולהעניק טיפולים מורכבים לאוכלוסייה המקומית.

אבל שיתוף הפעולה המשמעותי ביותר היה עם נציגי

משרד החוץ ואנשי השגרירות והקונסוליה שבעזרתם ובעזרת החיבור לנציגי הסוכנות היהודית והגיוינט הצלחנו לחצות גבולות, לעשות את המעל ומעבר ולהבטיח לעשרה מטופלים מהם ארבעה ילדים, טיפול מתקדם ומציל חיים מחוץ לגבול אוקראינה. לא ניתן לתאר את תחושת הסיפוק שהייתה כשהצלחנו להבטיח חיוך, תרתי משמע, לילדה הסובלת משפה וחיך שסועים. לא הייתה שמחה עילאית מזו שהייתה ברגע שקיבלה מטופלת בת 72, חולה אונקולוגית שברחה מביתה בעיר חרקוב, את האישור לעלות ארצה. המטופלת, שנכדתה נהרגה בהפגזות ובנה נפצע והועבר לקבלת טיפול בגרמניה, כל כך רצתה להמשיך ולחיות והדרך היחידה להבטיח שניתן לה סיכויי הייתה להעביר אותה לקבלת טיפול בארץ. היא אושפזה בבית החולים תל השומר וכיום היא גרה במרכז קליטה בעיר אשדוד.

באחד מכתביו טען היפוקרטס שתפקידו של הרופא הוא לרפא לפעמים, להקל לעיתים קרובות, אבל לנחם ולתמוך תמיד. בית החולים כוכב מאיר פעל לאורך 40 ימים במהלכם עשינו כל שביכולתנו כדי לתמוך ולתת טיפת נחמה לעם האוקראיני.

ובנימה אישית, אני ישראלית גאה, תמיד הייתי ותמיד אהיה, אבל הרגע הזה כאן מול העוצמה האנושית

האדירה הזו מזכיר לי בדיוק למה. הייתה לי הזכות להיות חלק מקבוצת אנשים מופלאה, אנשי אמונה ועשייה שמייצגים את ערכי מדינת ישראל הדוגלת במתן סיוע לכל נזקק ובפשט של ואהבת לרעך כמוך (גם אם הוא לא בדיוק כמוך). אנשים שנותנים דוגמה אישית ומאירים את העולם בהפגנת אכפתיות לסבלו של האחר, אנשים שנסעו עד אוקראינה, להיות חלק ממלחמה לא שלהם, רק כדי לתת ולהיות מקור של תקווה.

הייתה לנו הזכות להיות בצד הנותן, להיות אלה שמושיטים את ידם בגאון ובגאווה, תחת דגל ישראל, במקום שבו ניסו בעבר להשמידנו. בחרנו להיות בצד הנכון של ההיסטוריה כפי שאמרת אתה, כבוד שר החוץ מר יאיר לפיד, ואולי יותר מכך בחרנו להיות בצד הנכון של האנושיות. כי כולנו רקמה אנושית אחת חיה.

במטוס בדרך חזרה, ביקשתי לחזור אל המוכר והטוב והקשבתי לשירים ישראלים. "כולנו זקוקים לחסד, כולנו זקוקים למגע" שרה נורית גלרון למילותיו של נתן זך "לתת בלי לרצות לקחת ולא מתוך הרגל..."

זו הרוח הישראלית!

מתגלגל לו שיר וסובב בעולם: מאין לוקחים קצת מזל?

יהודית מאיר ונטע אבידר על השיר ומחברו

מסתובב התקליט, מנגן ושר,
שר שיר על אדם בלי מזל:

מאין לוקחים קצת מזל? מאין קצת אושר לוקחים?
אולי יסתובב הגלגל גם אלי, וישיב לי את מזלי.

המחבר והזמר: בן ציון ויטלר

השיר מיוחס לבן ציון ויטלר (1905-1961), זמר יהודי, שחקן, קומיקאי ומלחין, נולד בבלז גליציה למשפחה דתית (סבו היה גבאי אצל הרבי מבלז).

בגיל 6 משפחתו עברה לווינה. הוא קבל חינוך דתי חסידי. הוא למד בגימנסיה ריאלית ושם התוודע לעולם התיאטרון ונשבה בקסמו.

בגיל 14 הצטרף לתיאטרון היידי בווינה, כשנודע הדבר למשפחתו נאלץ לעזוב. כאשר בגר, בסודיות ללא ידיעת משפחתו עבד כעיתונאי.

בשנת 1926 חזר לתיאטרון וגם למד אופרה ומוזיקה. בפולין הפך לחביב ההמונים והוא נדד לריגה, ליטא וקובנה.

ב-1940 הגיע לארה"ב והופיע בכל רחבי המדינה. הוא רכש לעצמו שם כאחד האמנים היהודים הטובים של תקופתו.

ב-1946 נסע לארגנטינה, שם הכיר את השחקנית שפרה לרר שהפכה לאשתו. הזוג הופיע יחד בהצלחה רבה. בשנת 1961 בעת מופע בארץ חש ברע, והפסיק את ההצגה. הוא חזר מייד לארה"ב ושם נפטר בגיל 56.

על השיר

גלגל חוזר בעולם. עולה ויורד. גלגל הגורל, גלגל המזל. מסתובב גלגל המזל כמו סביבון, כמו רולטה, כמו תקליט.

והתקליט סובב ושר, סובב ושר לו שיר:

מאין לוקחים קצת מזל? מאין קצת אושר לוקחים?
אולי יסתובב הגלגל גם אלי, וישיב לי את מזלי.

השיר, מלים ולחן, מיוחס לבן ציון ויטלר.

זו הגרסה שהייתה מוכרת בארץ בשנות השישים והשבעים.

היה זה שיר פופולרי מאד, והוא זכה לביצועים רבים בין דוברי יידיש בכל תפוצותינו, בפולין, ברוסיה ואוקראינה, בארץ ישראל בארה"ב ובארגנטינה.

בתפוצה רחבה כל כך, נוצרו פה ושם שינויי גרסאות. כדאי לשים לב להבדל בין נוסח בן ציון ויטלר לבין נוסח פרדי דורה. שירו של ויטלר נובע מתוך סבל ומצוקה עמוקה, שירו של פרדי דורה נובע מתוך קנאה באחר "המצליחין".

הרבה זמרים ושחקנים שרו את השיר. גלגל חוזר בעולם. עולה ויורד - גלגל הגורל, גלגל המזל.

גלגל המזל מסתובב כמו סביבון, מסתובב כמו רולטה, מסתובב כמו תקליט.

איפה איפה הן הבובעלך ההן?
מי ביקש בובעלך ולא קיבל?

יוצאי לובלין סיפרו על מוכרות הבובעלך החמים ברחובות העיר.
ילדים היו מתעוררים בבוקר לקריאות "הייסע בובעלך!"

פארקויפערניס פון "הייסע באבעלעך" אויף דער בריק

ווי נעמט מען א ביסעלע מזל? (נוסח בן ציון ויטלר)

<https://www.youtube.com/watch?v=gbHtE0JG25gC>

א מענטש וואָס האָט נאָר מזל,
איז דאָס פעסטגעשטעלט,
אַז דו האָסט אַ ביסל מזל,
געהערט דיר די גאַנצע וועלט.

רעפּיין:

ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל,
ווי נעמט מען אַ ביסעלי גליק?
דאָס רעדעלע זאָל זיך שוין דרייען,
און ברענגען מיין מזל צוריק.
די וועלט איז דאָך באַשאַפֿן פֿאַר אַלע מענטשן גלייך,
ווי נעמט מען אַ ביסעלע,
כאָטש נאָר אַ ביסעלע,
ווי נעמט מען אַ ביסעלע גליק?

מענטשן זיי שטרייבן בי טאָג און בי נאַכט
ווי אַזוי צו מאַכן וואָס מער געלט,
יעדער איינער טראַכט:
מען לויפט און מען יאָגט זיך
אַהין און אַהער,

ווייל וויפיל מען פֿאַרמאָגט, ווייל מען אַלץ מער.
מען איז מקנא, וואָס אַ צווייטער האָט.
איך אָבער פֿרעג נאָר איין זאָך ביי גאָט:
ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל?

רעפּיין:

ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל...

יאָרן פון צרות, יאָרן פון פיין,
צייטן וואָס ערגער קען שוין נישט זיין,
געגאַנגען אויף רעגן, פֿאַרדאַרבן אין שלעכט,
געפֿאַטערט די יאָרן, די טעג און די נעכט,
מיד און צעבראַכן בין איד,
און פֿרעג איד די פֿראַגע ביי זיך:

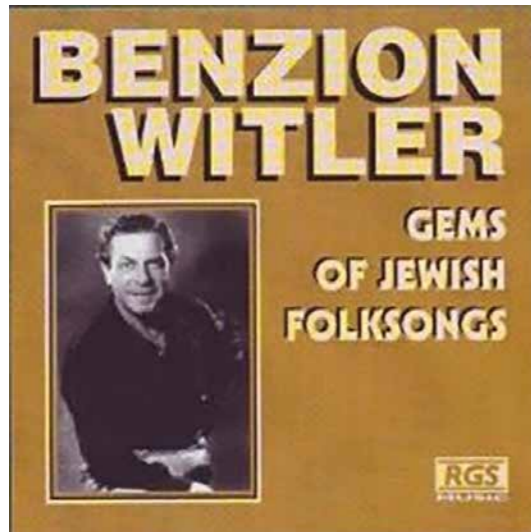
רעפּיין:

ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל...

לגישה מהירה,
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון
הנייד וללחוץ על הקישור
שמופיע על המסך

מאין לוקחים קצת מזל? (נוסח בן ציון ויטלר)

בן אָדום שְׁנוּלד בֵּר-מִזְל –
מה טוב וְנעים גוֹרְלוֹ.
כי מי שְׁנִפֵּל בְּחִלְקוֹ קֶצֶת מִזְל –
כָּל הָעוֹלָם הוּא שְׁלוֹ!

פֿאַלן

מאין לוקחים קצת מזל?
מאין קצת אשֶׁר לוקחים?
יִסְתַּוְּבֵב הַגִּלְגַּל סוֹב-סוֹב-סוֹב יִסְתַּוְּבֵב לוֹ
וְיִשְׁלַח לִי שׁוֹב אֶת מִזְלִי.
הלוֹא כִּד נִבְרָא הָעוֹלָם -
בְּשׁוּיּוֹן לְכָל בְּנֵי הָאָדָם -
מאין לוקחים קצת,
אַפִּילוּ רַק קֶצֶת-קֶצֶת -
מאין לוקחים קצת מזל?

אַנְשִׁים מִתְרוֹצְצִים מִבְּקָר עַד עָרֵב
יוֹצֵאת נִשְׁמָתָם בְּרִיצָה אַחֲרֵי כֶסֶף
רוֹדְפִים כָּל הַיּוֹם אַחֲרֵי הַחֵלוֹם
לְכָאן וּלְשָׁם וּלְשׁוֹם מְקוֹם
מְקַנְיָאִים בְּאַחַר נוֹרֹצִים יוֹתֵר
אַד אֲנִי מֵהָאֵל אֲבַקֵּשׁ רַק זֹאת:
הַלוֹואי-הַלוֹואי לוֹ קֶצֶת אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי,
הַלוֹואי לוֹ בְּבוֹא מִזְלִי.

פֿאַלן

מאין לוקחים קצת מזל?...

שְׁנַיִם שָׁל צְרוּת, שְׁנַיִם שָׁל כְּאֵב,
זְמַנִּים – אֵין כְּמוֹתָם לְרוּעַ,
כְּשֶׁלוֹ חַמִּים בְּדַרְכֵי חֲתָחֲתִים,
חֲלָפוֹ לְשׁוֹא שְׁנַיִם, לִילוֹת, זְמַיִם.
עֲנֵף וְרִצּוֹץ אֲנִי –
וְשׁוֹאֵל שְׁאֵלָה אֶת עֲצָמִי:

פֿאַלן

מאין לוקחים קצת מזל?...

תרגום: יהודית מאיר ונטע אבידר

ווי נעמט מען א ביסעלע מזל? (נוסח פרדי דורה)

<https://youtu.be/-xQ-JitiKtY>

פרדי דורה (1922-2006) היה בדרן, קונפּרנסייה וזמר ישראלי, מכוכבי הבידור בשנים הראשונות של מדינת ישראל. בסוף שנות החמישים השתקע בנהריה ובשנות הששים פתח מועדון פרדי דורה. בשנת 1961 יצא תקליט עם שירי יידיש ובו השיר "ווי נעמט מען א ביסעלע מזל". הפזמון הוא של בן ציון ויטלר ושני הבתים של השיר חוברו על ידי פרדי דורה. הוא הוסיף לשיר את המילה "אוי".

רעפריין:

אוי, ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל?
ווי נעמט מען אַ ביסעלי גליק?
דאָס רעדעלי זאָל זיך שוין דרייען,
און ברענגען מיין מזל צוריק.
די וועלט איז דאָך באַשאַפן פאַר אַלע מענטשן גלייך,
ווי נעמט מען אַ ביסעלע,
כאַטש נאָר אַ ביסעלע,
ווי מעמט מען אַ ביסעלע גליק?

ווייל דאָס רעדעלע דרייט זיך
דאָס רעדעלע דרייט זיך
עס דרייט זיך אַראָפּ און אַרוף. (2X)

אוי, די האָסט אַ שיין ווייב, לאַכסט די פּין מיר,
גיב אויף איר אַכטונג, כּיזאַל נישט לאַכן פון דיר.
ווייל דאָס רעדעלע דרייט זיך
דאָס רעדעלע דרייט זיך
עס דרייט זיך אַראָפּ און אַרוף. (2X)

אוי, די האָסט אַ גולדן זייגער, לאַכסט די
פון מיר,
מאָרגן טראָגסט אים אין לומבאַרד
וועל איך לאַכן פון דיר.
ווייל דאָס רעדעלע דרייט זיך,
דאָס רעדעלע דרייט זיך
עס דרייט זיך אַראָפּ און אַרוף(2X)

רעפריין:

אוי, ווי נעמט מען אַ ביסעלע מזל?...

לגישה מהירה,
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון
הנייד וללחוץ על הקישור
שמופיע על המסך

מאין לוקחים קצת מזל? (נוסח פרדי דורה)

פזמון:

אוי, מאַין לוקחים קצת מזל?
מאַין קצת אַפֿר לוקחים?
יִסְתּוֹבֵב הַגִּלְגַּל סוֹב-סוֹב-סוֹב יִסְתּוֹבֵב לוֹ
וְיִשְׁלַח לִי שׁוֹב אֶת מְזָלִי.
הַלּוֹא כִּד נִבְרָא הָעוֹלָם -
בְּשׂוֹיּוֹן לְכָל בְּנֵי הָאָדָם -
מאַין לוקחים קצת,
אַפּילוּ רַק קצת-קצת -
מאַין לוקחים קצת מזל?

כּי מְסִתּוֹבֵב הַגִּלְגַּל, וְחוֹזֵר וְסוֹבֵב לוֹ
סוֹבֵב וְחוֹזֵר, סוֹב-סוֹבֵב וְחוֹזֵר לוֹ,
סוֹבֵב וְעוֹלָה וְיוֹרֵד.
(2X)

אוי, יֵשׁ לָךְ אִשָּׁה יָפָה - אַתָּה צוֹחֵק עָלַי.
שִׂים עָלֶיךָ עֵין - פֶּן אֶצְחַק אֶנִּי לָךְ.
כּי מְסִתּוֹבֵב הַגִּלְגַּל, וְחוֹזֵר וְסוֹבֵב לוֹ
סוֹבֵב וְחוֹזֵר, סוֹב-סוֹבֵב וְחוֹזֵר לוֹ,
סוֹבֵב וְעוֹלָה וְיוֹרֵד.
(2X)

פזמון:

אוי, מאַין לוקחים קצת מזל?...

תרגום: יהודית מאיר ונטע אבידר

מי היפהפיות האלו?

<https://www.youtube.com/watch?v=Bvn-mVJgxOI>

הגירסה בפורטוגזית

https://www.youtube.com/watch?v=oO_CYUz1Et4

ריקוד ולס - מוטי נוטע

<https://www.facebook.com/groups/159679144085843/permalink/4852763968110647/?sfnsn=mo&ref=share>

בן ציון ויטלר שר על רקע צילומים ברובע היהודי של ורשה ערב מלה"ע

ויש עוד... תהנו ותפזמו.

ביצועים שונים של השיר

לגישה מהירה, יש לסרוק את הברקוד באמצעות מצלמת הטלפון הנייד ולחץ על הקישור שמופיע על המסך

אָפּים אלקסנדורוביץ (זיסרמן) Efim Alexandrov, יליד אוקראינה 1960, זמר יידיש פופולרי ברוסיה, שר את השיר בליווי תזמורת סימפונית.

<https://www.youtube.com/watch?v=asu5L8yD2R4>

שרים את השיר גם במועדון "יונג יידיש" בתחנה המרכזית בתל אביב ברחוב לוינסקי 108.

שמאלץ במיטבו!

<https://www.youtube.com/watch?v=P2K4XrdXido>

חמישה קשישים יושבים מנגנים ושרים בכיף

<https://www.youtube.com/watch?v=iR9TGvu46Is>

ואת דודו פישר כבר הזכרנו?

<https://www.youtube.com/watch?v=azP5LUvA5I4>

צביקה שולמן

יידיש

יידיש אינה עוד שפה. יידיש היא דם שזורם בעורקים. אני לא זוכר אילו מילים שמעתי לראשונה ובאיזו שפה. אימי ואבי ידעו ארבע שפות: פולנית - השפה בבית הספר וברחוב; יידיש - השפה בבית וברחוב היהודי; רוסית - השפה שנדרשה להם במזרח רוסיה בימי מלחמת העולם השנייה; ועברית - שפת התורה וההשתלבות בישראל משנת 1949 ואילך.

במושב שנולדתי בו, מושב בניה, דיברו יידיש. כל 80 המשפחות שהקימו את המושב, היו של ניצולי שואה – לחלקם היו ילדים צעירים, אחרים היו זוגות שטרם הולידו ילדים. מייסדי המושב הגיעו ממדינות שהמלחמה התחוללה בהן: פולין, רוסיה, אוקראינה, צ'כיה, הונגריה, רומניה וכן הלאה.

הוריי, אחיי הגדולים ובני הנוער במושב דיברו אליי עברית, אבל בצרכנייה, במזכירות, במחלבה, בבית הכנסת וברחוב דיברו יידיש ורק יידיש. אבי היה קונה את העיתון ביידיש "לעצטע נייעס", ואני ספגתי יידיש בלי להבין שאני יודע יידיש. בנערותי מצאתי ערימת תקליטים (בקליט, 33 סיבובים בדקה) שכללו מערכונים של דז'יגאן ושומאכר, והייתי מקשיב להם בפטיפון שוב ושוב. עם זאת, בבית דיברנו רק עברית. כשהיו מגיעות דודות מחו"ל (כאלו שלא ידעו עברית), הייתי מדבר איתן ביידיש ומתפלא על כך שאני מצליח לתקשר עימן. יחד עם אימי היינו יוצאים להצגות ביידיש ב"אוהל שם" ובמקומות אחרים, ואני הייתי נהנה מאוד מהן.

אין לי עם מי לדבר יידיש, ואני לא קורא יידיש. בשנים האחרונות קראתי את הסיפורים המתורגמים של שלום עליכם ובשביס זינגר, קראתי שירים מתורגמים של יעקב גלאטשטיין ואחרים. התחלתי להתגעגע למשהו, לשפה הנחמדה הזו שאי-אפשר אפילו לתרגם אותה - יידיש.

הרצון העז ליידיש התחיל בהכנות לארוחה היהודית-פולנית של העמותה. הארוחה נקבעה ל-26 במאי 2022, אבל ההכנות אליה החלו זמן רב לפני כן. שמות המאכלים ביידיש חזרו שוב ושוב בשיחות בינינו (חברי העמותה): טשולנט, קישקע, קלופס, פופיקלאך, קאשה, צימעס, לאטקס, קוגל, קומפוט, בורשט, גפילטע פיש, קניידלך, לוקשן, יוד, הלזלך, געהאקטע לעבער ועוד ועוד. לאחר הארוחה החלטנו לעשות מעשה: נצא (אשתי ואני) ונכיר, נאזין ונראה כמה שיותר יידיש בפרק זמן קצר ביותר (חודש-חודשיים).

התחלנו בתיאטרון "יידישפיל" עם ההצגה "רחעליס חתן". הצגה נהדרת, סיפור מרתק ויידיש ברמה כזו שיכולתי להבין כמעט כל מילה. נהנינו מאוד, ומייד הפצרתי בחבריי לעמותה לבוא לראות את ההצגה. יותר משלושים מחברי העמותה קנו כרטיסים, צפו בהצגה ונהנו מאוד, ובזכותם ראיתי את ההצגה בפעם השנייה. בפעם הזו, כשהתוכן כבר היה ידוע לי, יכולתי להתרכז ברכיבים אחרים בהצגה שנעלמו מעיני בצפייה הראשונה. ההנאה וההתרגשות בפעם השנייה היו גדולות יותר מאשר בפעם הראשונה.

הרשות הלאומית לתרבות היידיש בישראל מרכזת מגוון של פעילויות ביידיש ואף תומכת בהן. הרשות מפיצה לכול באינטרנט את הפעילויות ברחבי הארץ שמתקיימות בשפת היידיש, או למען שפת היידיש. מתוך שלל האפשרויות בחרנו בהופעה ביידיש בעיר אשדוד במתנ"ס דיונה. האולם הגדול היה מלא עד לאפס מקום. בזה אחר זה עלו על הבמה זמרות וקבוצות זמר בהנחייתו של הזמר, המתופף והאומן סמסון קמלמכר. היה זה ערב שמח, מלא הומור והנאה. שבוע לאחר מכן התייצבנו באשקלון. באולם ההופעות המרשים של מכללת אשקלון התקיים כנס מקהלות ביידיש. מקהלות מכל רחבי המדינה, מבאר שבע עד חיפה ומירושלים עד אשקלון, הופיעו בכנס. כ-14 מקהלות שונות - בסגנונות שונים, בתלבושות שונות - הציגו את יכולותיהן. הייתה זו הופעה מרשימה באיכות גבוהה. חבל שנשארו באולם כסאות רבים פנויים. שבועיים לאחר מכן עלינו לירושלים. ראינו פרסום על חגיגה לרגל הוצאת עיתון ביידיש, "יידישלאנד". בפרסום נכתב שהחגיגה תתקיים ב"קרצ'מע של בורשטיין", כמו גם שמספר המקומות מוגבל ויש להירשם מראש. נרשמנו. הגענו למקום מיוחד הדומה למרתף של בית. על הקירות היו מדפים עם ספרים ביידיש. במרתף הזה היה שולחן עם דג מלוח, קיגל, סלטים טעימים ולחם. הגישו גם הרבה יין ומיני שיכר נוספים. קצת שמוזינג עם כולם... ומתחילה הופעה. בהופעה הזו גילינו את הזמרת הנהדרת רות לוי, ששרה שירי יידיש ברגש מיוחד. גם בורשטיין עצמו עלה לנגן ולשיר בליווי אקורדיון.

אפילו הבת שלו, נערה בת 16, שרה ביידיש לכבודנו. היה זה ערב בלתי-נשכח במקום בלתי-צפוי - לב אזור דתי בירושלים (רח' ירמיהו). והכול ביידיש.

למוחרת חזרנו לתל-אביב. החלטנו לבקר ב"בית ליוויק" - משכנה של אגודת סופרי ועיתונאי היידיש בישראל, מרכז לתרבות היידיש. ומה בתוכנית? "קומזיץ", ובעברית "בוא ושב". האולם הקטן היה מלא. מחצית מהקהל היה סטודנטים מחו"ל שהגיעו לאוניברסיטת תל-אביב לסמסטר קיץ בשפת היידיש. כולם משכילים, בעלי תואר ראשון לפחות. חלק מהם היו מרצים ופרופסורים במדינות שהגיעו מהן - לרבות לא יהודים המתמחים בנושאים יהודיים. שרנו ביחד (חילקו שירונים), צחקנו ביחד (הקריאו מערכונים של דז'יגאן ושומאכר). היה כיף, מפתיע ומיוחד. לאחר ה"קומזיץ" רבים מאיתנו הלכו לאכול במסעדה היהודית "קיטון" ברחוב דז'יגאן בתל-אביב. סגרנו מעגל בכך שאכלנו שוב גפילטע פיש, יוד, קרפלך, הלזלך ודג מלוח. היה טעים ונעים ומרומם נפש.

התגעגעתי מאד ליידיש, נהניתי לשמוע אותה ולדבר בה. בואו ונעורר את היידיש, בואו ניזום ונשתתף בפעילויות.

תרומות שנתקבלו מאוגוסט 2021 עד אוגוסט 2022

500	פרידמן ברוניה	70	הולנדר שפרה	200	אבידר יעקב
150	פרידמן יורם	100	וינגרטן אברהם	1700	אבידר נטע
100	צוקר חיים	30	וקס טובה	250	אברהם רות
500	קוכמן אידה יהודית	700	זיו גלעד	250	אונטרשטיין אהרון
650	קורנבלום אורה ואברהם	600	זנדברג יואל ואסתר	500	אור חגית ואלי
180	קיטלין יעקב	400	טמיר צילה ובני	218	אורן דן
200	קרול הרשנהוון דבורה	400	יסעור עידית	100	אייכנבוים אסתר ואהרון
1400	רובין צבי	40	לובלינר עליזה	180	אפלבוים שאול
100	רוזן עמוס וענת	150	לוקסנבורג סוניה	360	ארנון שני
100	רוזנשטיין פרידה	100	מנדלבאום בצלאל	150	בודוך חיה הלה
250	רוסו נירה	200	מנדלמילך דוד	200	בך דיאנה
250	שטרנשוס חנה	210	מצרי צילה	500	בר ישראל שמואל
180	שכטר אילן	800	משולם לאה	500	ברוש שרית
200	שפט אמיר וגלית	200	נהיר ציפורה	100	גולדנברג דורון
50	שפירא דבורה	150	נישטיין מרגלית ונתן	250	גורודצקי דורון
500	שפרן מיכל וחיים	250	סולד צלינה ועודד	500	גורי גד
300	תגר מרים	200	סיון יעקב ודבורה	800	גורני איתן
1000	תומפסון דברת	1100	סלומון עליזה	1000	גינדי גלית
		400	סער יצחק	430	גנזל מירה לבית רובינשטיין
844.97 £	וקס בריגיט	250	פנחס קפלינס אסתר	200	דהרי רינת
		100	פנצר עליזה	1200	דקר יוסי
		200	פרי שרה	350	הוד איטה

תרומות

עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה עצמאית, חיה ופועלת בזכות חבריה בלבד. קיומה של העמותה מתבסס על עבודה בהתנדבות של החברים ועל תרומותיהם. אם ברצונכם לראות את העמותה פועלת, ואת "קול לובלין" יוצא לאור, אנו תלויים בנדיבותכם ובתרומתכם, ככל שידכם משגת.

ניתן להעביר תרומה באמצעות:

- שיק לפקודת "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם" ולשלוח בדואר אל בית הגזבר: **יובל אבידר, סוקולוב 55, נתניה 4225433**
- או בהעברה בנקאית לחשבון "עמותת יוצאי לובלין וסביבותיה לדורותיהם", **בנק הפועלים 12 סניף פולג נתניה - 771 מספר חשבון - 019876**

Donations

There is a long tradition of our association not to oblige people to pay for membership in the association, or for having "Kol Lublin". Running the association and especially issuing "kol Lublin" require however considerable financial expense.

If you feel that issuing "kol Lublin" and continuing the activities of the association are worthy and important, we rely on your generosity and freewill contribution to the "Lublin and vicinity Jewish Heritage Association".

Such donation can be effected either by:

- Bank transfer account of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association, Bank Hapoalim 12, Branch Poleg 771, Account No. 019876**
- A cheque in order of the **Lublin and vicinity Jewish Heritage Association** mailed to **Yuval Avidar, 55 Sokolov St. Netanya 4225433, ISRAEL.**
- IBAN: **IL 950127710000000019876**

אסתר רוקח (לבית אדלשטיין) ז"ל

2022 - 1947

צילום: דניאלה להב

אימא שלנו

אימא שלנו, אסתר רוקח, נולדה בשנת 1947 במחנה פליטים בקפריסין. היה זה לאחר שספינת המעפילים "אולואה", ספינה שבין השאר היו עליה הוריה שהיו ניצולי השואה רגינה ושמואל אדלשטיין, גורשה מחופי הארץ. אימא הציבה לעצמה מטרה: לזכור, לציין ולספר את סיפורם תמיד ולשמור על קשר עם הקהילה שהוריה השתייכו אליה.

משאת נפשו של אביה הייתה לכנס את שארית הפליטה של העיירה

פולאווי ואת דורות המשך, ואימא הצטרפה אליו בפעילותו ב"ארגון יוצאי פולאווי". בשנת 2012 אימא הצטרפה למסע לפולין של יוצאי לובלין. היא ביקשה לשלב במסע עצירה בפולאווי, וליד האנדרטה לזכר יהודי העיירה נשאה דברים.

במסע זה החלה להירקם יוזמה חדשה. בדרך בחזרה מבלז'ץ לוורשה אימא ושתי חברות שלה החלו להתרפק על זיכרונות מבית הוריהן, זיכרונות שהחלו להתעטף בניחווחות ובטעמים. בדרכים

החל להבשיל הרעיון: לעורר את זיכרונות העבר ולשחזר בהווה את הטעמים. אימא החלה לרשום שמות של מאכלים על פיסת נייר. הרעיון והפתק ריחפו באוויר עד לשנת 2015, ואז התממשו בפעם הראשונה. "הסעודה הפולנית שלי", כך כינתה זאת אימא.

שנה לאחר מכן אימא החליטה לערוך את הסעודה בביתה. ההתרגשות הייתה גדולה. כיאה לפולנייה משובחת ניהלה אימא את המבצע ביד רמה: היא רתמה

את אבא ואותנו הפגנות להכנות, לטעימות ולארגון - להכין פתקיות עם שמות המנות, לקצוץ, לתבל, להבריק, ואם אפשר גם לנקות אבק מהפנלים... יום הארוחה היה משמעותי עבור אימא, ואדי הזיכרונות ממנו ליוו אותה ואותנו. במשך תקופה ארוכה המשכנו לשמוע סיפורים ושמות של מאכלים שמעלים חיוך וגעגוע - גם אצלנו - עד היום.

הסעודה הפולנית השנתית הייתה למסורת. היא ביטאה את דרכה הייחודית של אימא שלנו לסחוף אנשים אחר רעיונותיה היצירתיים, להותיר חותם משמעותי ולבחור בדרכים אחרות. גם אם הדרכים הללו כרוכות בפגישה עם העצב, היא תמצא את נקודות האור

ותתמקד בהן. בשל מחלתה השנה אימא לא לקחה חלק בסעודה השנתית, אבל אנחנו יודעות כי היא הייתה מאושרת לדעת שהרעיון שלה, רעיון אשר החל אי שם בדרך בין בלוז'ץ לוורשה, היכה שורשים איתנים ומצליח למשוך אליו את בני הדורות הבאים.

"ארגון יוצאי פולאבי" היה ארגון עצמאי, אולם בדרך הטבע מספר האנשים בו הלך והתמעט. בשנת 2015 אימא פנתה ל"ארגון יוצאי לובלין" וביקשה לשלב בו את יוצאי פולאווי. בקשתה זכתה לתמיכה רחבה ולהיענות חיובית של כל הנוגעים בדבר. בהמשך ארגון יוצאי לובלין-פולאווי היה לעמותה, ואימא נבחרה לוועד העמותה. כיאה לפולנייה שמקבלת תפקיד

חשוב, אימא הייתה מחויבת לארגון בכל נימי נפשה.

אימא הייתה אישה ססגונית, יפה ומיוחדת. הצבעוניות שבה ניכרה בכל היבט בחייה: בעשייה, במחשבה, ביצירה ובדעותיה. היא אמרה תמיד את אשר על ליבה ולא פעלה כדי לשאת חן בעיני האחרים, אלא רק בעיני האמת שלה. למרות זאת, ואולי בזכות זאת, מעגל חבריה היה רחב וכלל חברי נפש רבים. הם אהבו אותה בזכות היותה היא.

באהבה וגעגוע,

בנותייך -

רונית, גלית, יעל ומיכל

שנת 2012. אסתר ליד האנדרטה לזכר יהודי פולאווי
2012. Esther by the memorial to Pulawy Jews

דוד פרידמן ז"ל

2022 - 1927

צילום: יעקב גורפינקל

ולעילא, כמו אצל רוב האנשים היצירתיים המצטיינים גם בבישול. מי שהכיר את אסתר ידע היטב שהייתה תאבת חיים ואהבה מאוד לשוחח עם אנשים. אסתר ידעה להקשיב, ובאותה המידה להשמיע. ייחודה של אסתר היה כישורי המנהיגות שלה: אפשר היה לסמוך עליה ולתת אמון בעצותיה.

בייחוד חרות בליבי מפעל חייה לשימור הזיכרון של קהילת יוצאי פולאוו. אסתר המשיכה את פועלו של אביה, שמואל אדלשטיין ז"ל, שהיה יליד פולאוו. היא ביקרה בפולאוו והתעניינה בתולדות הקהילה היהודית שהייתה בעיר ערב מלחמת העולם השנייה. אסתר שמרה על קשר אישי עם הדור השני של יוצאי פולאוו. היא ייחלה לכך שזיכרון הקהילה אשר נספתה, יעבור כלפיד לדור השלישי ולדורות הבאים.

יהי זכרה ברוך!

מלכה בורשטין

קצת אחרי אמצע התמוז, ביי"ח בתמוז תשפ"ב, הלכה לעולמה אסתר רוקח לבית אדלשטיין אחרי מחלה קשה והצטרפה אל בעלה האהוב, אשר.

לכל אחד מהבאים ללוות את המנוחה ולהעניק לה את הכבוד האחרון יש את אסתר שלו. עבורי אסתר היא חברתה של מרים, בת-דודתי שתיבדל לחיים ארוכים. שתיהן תבנית של אותו נוף מולדת - שיכון ותיקים בנתניה. בשבילי אסתר היא עם, כמו בשיר של אמיר גלבווע שהלחין ושר שלמה ארצי: "פתאום קם אדם בבוקר ומרגיש כי הוא עם". היא האישה האמיצה והידענית, זו שמטביעה את חותמה על הסביבה ומשפיעה על האנשים בעולמה: בני משפחה, חברים וכל הסובבים אותה. יש לה חוש הומור, והיא ניחנת בכישורי הבעה בעל-פה ובכתב. אסתר ידעה לחבר את המטבח של יוצאי לוב עם המטבח של יוצאי פולין, את המפרום והחריימה עם הכבד הקצוץ. הכול היה טעים, לעילא

אסתר שלי

עצוב למות באמצע התמוז / נעמי שמר

עצוב למות באמצע התמוז.

דגלי הקיץ נשאים אל על,

על ראש התרן תור הזמנה ולא יחדל.

כי על קיץ ועל קציר הידד נפל.

עצוב למות באמצע התמוז,

דוקא כשהאפרסקים בשפע,

וכל הפרי דוקא צוחק בסל.

ועל קיץ ועל קציר הידד נפל.

עצוב למות באמצע התמוז,

עקשו באמצע התמוז נמות

אל בסתני הפרי שהתיתמו.

הידד אחר הידד, נפל נפל

ועל קיץ ועל קציר, ועל הפל...

עצוב למות באמצע התמוז.

הבט משמיים וראה: שירת חייו של דוד פרידמן ז"ל

דממת קודש שררה ברחבה. הקהל ישב וחיכה לאות הפתיחה לטקס הזיכרון ליום השואה והגבורה, טקס שאנו נוהגים לקיים מדי שנה.

לפני פתיחת הטקס ניגש אליי אדם צנום. במבט מבויש סיפר לי ששמו דוד פרידמן, ממחוז לובלין, והוא מבקש לשיר לנו שיר מיוחד המבטא את אסוננו בתקופת השואה.

אף שחשש קל עלה בליבי, הסכמתי לבקשתו של האיש כדי לא לפגוע בכבודו.

בהינתן האות דוד פרידמן עלה לבמה, הציג את עצמו בפני הקהל וסיפר את סיפורו הבלתי-יאומן מתקופת השואה. בין השאר סיפר כיצד התגלגל ממחנה למחנה, כיצד איבד את משפחתו וכיצד שרד הודות לתושייתו ולתבונתו.

באחד הימים שמע מפי חברו לצריף במחנה בודזין שיר יפה, "הבט משמיים וראה". מילות השיר ביטאו את הסבל העובר על האסירים במחנה. השיר נקלט במוחו ובליבו של דוד, והוא

זכר אותו במשך זמן רב, אולם עם השנים המילים התעמעמו בזיכרונו.

כל חייו חיפש את המילים לשיר בספריות ובמאגרי מידע. הוא לא הצליח, אך לא אמר נואש. לבסוף מצא את מבוקשו בבית הספרים הלאומי בירושלים. התברר ש"הבט משמיים וראה" הוא שיר תפילה אשר שם מחברו אינו ידוע. יתכן שהמחבר היה ממחוז לובלין.

דוד החל לשיר את השיר בטקסים שהוזמן אליהם, אך לא הסתפק בכך. הוא רצה להעלות את השיר (המילים והמנגינה) לדרגה גבוהה יותר.

המפנה חל הודות להצלחה ולהשפעה הסוחפת של השיר "אנא בכוח" ששר עובדיה חממה. גם דוד פרידמן הושפע מאוד מן השיר ומצא חיבור בינו לבין "הבט משמיים וראה". הוא לא היסס, פנה לחממה וביקש את עזרתו. הלה התרגש מאוד כאשר שמע את השיר והסכים לעבד אותו מחדש. בגרסה הסופית של השיר פרידמן אינו שוכח ואינו מבטל את המקור, אלא משלב בשירתו בין

עכשיו הוא יכול להביט משמיים ולראות כיצד משפחתו ממשיכה להתפתח ולצמוח, והשיר שלו נשמר ומהווה חלק נכבד מהתרבות היהודית.

תהי נשמתו צרורה בצרור החיים!
איטה פישברג

הבט משמיים וראה

מילים: מן המקורות
לחן: עממי

הִבֵּט מְשָׁמַיִם וְרָאָה:
אֲרֻזֵי מֶלֶךְ שְׁבָרוּ אוֹיְבֵינוּ,
כִּי הִיֵּינוּ לַעַג וְקֶלֶס,
לַעַג וְקֶלֶס בְּגוֹיִים.
וְאֶכְלְנוּ מִלֶּחֶם דְּמָעָה
וְנַחֲשָׁבְנוּ כְּצֹאן לְטֹבַח.
לֹא שְׂכַחְנוּ שְׂמֵךְ -
אֵל נָא תִשָּׁכַח.
רַחֵם סְגֻלָּה, אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ,
וְנִקְרָא בְּשֵׁמֶךְ, שֵׁם אֶחָד.

זָרִים אוֹמְרִים:
אֵין תּוֹחֵלֶת וְתִקְוָה.
חֵן עֲמִיד, יְשׁוּעָתְנוּ קִרְבָּה.
חוּסָה נָא בְּרַחֲמֶיךָ,
אֵל תִּתְּנֵנוּ בְּיַד אֲכָזֵר,
כִּי נִשְׂרַפְנוּ בְּאֵשׁ כְּסוּחָה.
שְׁמַע קוֹלְנוּ וְנִתְחַנֵּן,
הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן.
שׁוּב נָא מִחֲרוֹן אַפַּיִךְ,
וְנִקְרָא בְּשֵׁמֶךְ, שֵׁם אֶחָד.

הִבֵּט מְשָׁמַיִם וְרָאָה
אֵיד נִשְׂאָרְנוּ מְעַט מִהַרְבָּה.
זָכֵר, לְאַבּוֹתֵינוּ נִשְׁבַּעְתָּ
כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם תִּרְבָּה.
אֵל תִּטְּשֵׁנוּ,
בְּיַד אוֹיְבֵינוּ אֵל תִּמְחָה.
מִלְבָּדָד אֵין לָנוּ גּוֹאֵל,
שׁוֹמֵר עִמּוֹ - אֵל נָא יִאֲבֵד יִשְׂרָאֵל.
רַחֵם סְגֻלָּה, אֲשֶׁר בְּחַרְתָּ,
בְּאוֹמְרִים "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל".

* סיפורו המלא של דוד פרידמן מופיע ב"קול לובלין" מס' 44 מנובמבר 2008. גם השיר המלא, המשלב יידיש ועברית, מופיע באותו הגיליון.

גלגולו של ניגון: <https://eyalshamir.wixsite.com/janow/-----c203b>

לגישה מהירה,
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון
הנייד וללחוץ על הקישור
שמופיע על המסך

Tadeusz Przystojecki

תדיאוש פשיסטוייצקי

2022 - 1981

Tadeusz Przystojecki during the Lubliner Reunion in 2017

Photo: M. Butryn

בסבלנות רבה וברגישות, ובזכותו גילו רבים מאיתנו את שורשיהם ואת המידע שנוקדו לו. תדיאוש יחסר לנו מאוד! ניחומינו למשפחה ולחברים.

אתר לזכרו:

<https://teatrnn.pl/leksykon/artykuly/tadeusz-przystojecki-1981-2022-english-version/>

בצער רב התבשרנו על פטירתו של ידידנו היקר והאהוב, ההיסטוריון הצעיר, **תדיאוש פשיסטוייצקי** לאחר מחלה קשה. תדיאוש היה היסטוריון, תחקירן וגניאולוג, חבר בתיאטר NN.

הוא התמחה בחקר הקהילה היהודית שחיה בלובלין לפני השואה, וסייע ללובלינאים רבים למצוא מידע על משפחותיהם. הוא עשה זאת

לגישה מהירה,
יש לסרוק את הברקוד
באמצעות מצלמת הטלפון
הנייד וללחוץ על הקישור
שמופיע על המסך

Luba Matraszek

לובה מטראשק

2022 - 1930

Photo: Radio Lublin

We have received with great sadness the news about Luba Matraszek, that is no longer with us.

Her departure marks an end of an era for Lublin Jews. Last May we departed with Roman Litman (may he rest in peace) and now we are saying farewell to Luba Matraszek. While Roman Litman represented the religious Jewish culture, Luba Matraszek represented the secular Jewish culture, heading for many years TSKZ Lublin branch. Luba has put a lot of effort and talent in introducing Jewish culture to Jews and Poles alike.

Ironically, she operated from a house (Lubartowska 10) which used to be a synagogue until the second world war.

To her credit we can point out that she has maintained and preserved relics and past emblems of this old synagogue. However, the place became a temple for the nonreligious Jewish culture, which was so rich and important for the cultural history of Poles and Jews alike.

I myself attended during the years few of those meetings, which were enlightening interesting and popular with Jews and Poles alike.

Luba Matraszek herself saw Poland as her homeland both physically and spiritually, but on the other hand she was a proud Jewess. In her conscious she was a direct descendant of prewar Lublin Jewish community.

Luba's death marks an end of a significant page in the history of Lublin Jews.

A new chapter is now being started, the nature of which remains to be seen.

We shall always cherish the memory of Luba Matraszek.

Joseph Dakar
In the name of the Lubliner Jewish society in Israel.

when Jewish people did not have family names. It was very interesting and again made me understand that he is the person I can trust to help researching my family and indeed he opened for me gates, which otherwise would have remained closed.

When I returned to Israel, I immediately wrote back to him asking him to proceed in research of my Lublin family.

Our contacts became very frequent and more and more friendly almost to the level I felt he was a part of my family. Thanks to him I did get much valuable information, which otherwise, I probably would not have received, painting an almost vivid picture of my father's family.

When I sadly heard about his health problems, we conducted some very intimate conversations about his situation and how to help. We went into details that only very close friends go. We even congratulated each other on my 70th birthday with his 40th birthday, as we share the same birth date.

Then after discussing the results of his medical tests and various alternatives of treatment on

many occasions, his messages became less frequent and much shorter. I knew this was a very bad sign, but refused to acknowledge it.

His last reply to me was on January 23rd and it was very short: "Thank you Tsvika! Yes, it's been a most challenging time in my life. Tadeusz".

My message to him a week later remained unanswered. Forever...

It was with great sorrow receiving the message about his death on February 24th which I read with tears in my eyes.

I have lost a true friend.

After all the pain and suffering, may him rest in peace.

Let his relatives know they had a great man in their family.

Many are moaning his death. I miss him already.

Tsvika Rubin

פניתי ליוסף דקר שניהן בעת ההיא כיו"ר ארגון יוצאי לובלין והוא הפנה אותי לתדיאוש פשיסטוייצקי באומרו, "אם יש מישהו בלובלין שיכול לעזור לך הרי זה תדיאוש פשיסטוייצקי. הוא יודע מה ואיפה לחפש ואיך לחפש, יש לו גישה למאגרים השונים. תפני אליו".

ואכן, פניתי לתדיאוש פשיסטוייצקי ולא עברו ימים רבים והמידע החל לזרום. הוא מצא פרטי מידע רבים שלא היו ידועים לאימי ובעזרתו הצלחתי להרכיב את "עץ המשפחה" של משפחת ניידין.

קיווייתי לפוגשו בלובלין בעת ביקורנו שם אך הדבר לא הסתייע. הצטערתי על כך, הרגשתי מחויבות גדולה להודות לו על עזרתו.

מאד עצוב לי לשמוע על מותו בטרם עת של איש יקר זה. תנחומיי למשפחתו.

יהי זכרו ברוך.

איכא שהס אכית ניידין

Dear family Przystojecki,

I am so sorry for the loss of your dear Tadek.

I met him in Lublin in 2016, following his research on my family members, that lived in Lublin.

I met him since then, a few times. The last time was in 2019, in Chelm while I was cooking a Jewish food during the Jewish festival. He

למשפחתו של תדיאוש ולכל מוקיריו,

הצטערתי מאד לשמוע על מותו של תדיאוש פשיסטוייצקי.

לפני ארבע שנים נסעתי עם בניי ובן זוגי ללובלין. היה לי רצון להתקרב למשפחתה של אימי, שחיה בעיר הזאת ושנספתה בשואה. אימי סיפרה לי מעט מאד על משפחתה שחיה בלובלין, על הבית ששמר על המסורת היהודית, על הוריה (אימה נפטרה ב-1923), על אחותה שהייתה נשואה ואם לילדים, על אחיה שרצה לעלות לארץ ישראל ולא הצליח לגייס את הכסף לרכישת סרטיפיקט.

אימי עלתה ארצה ב-1926. עד יולי 1939 היה לה קשר מכתבים די רציף עם אביה ואחיה הצעיר. הקשר איתם נותק כשפרצה המלחמה ואימי לא ידעה מה עבר על בני משפחתה.

אחרי מותה נחשפתי למכתבים אלו ומהם שאבתי פרטים מעטים אודות משפחתה.

היה בי רצון עז לדעת מי הם היו, איך חיו, מה עבר עליהם.

came to meet my family members that came from Berlin, he helped to find.

He was such a gentle, good person.

I am so sad and send you my condolences.

He will be always remembered.

Yours,

Varda Meidar

Tsvika Rubin

My Tadeusz

Tadeusz Przystojecki – It is extremely difficult for me to talk about him in past tense.

This photo which I took, documents my first meeting with this wonderful man, Tadeusz Przystojecki, who quickly became my friend in a country I never thought I'll have friends in, nor will I ever visit.

My father's family, the RUBIN family used to live and manage a hotel and a soda shop on Ul. 1 Maja #42 in Lublin (Hotel Krakowski and Woda Sodowa). How do I know this? Thanks

to Tadeusz Przystojecki. He was the source of much of the information I now know today about my family.

The Rubin family in Lublin consisted of my grandmother, 9 siblings plus spouses and very young children. Two of my father's sisters and one nephew immigrated to Israel prior to WW2. None of the other members survived the Holocaust except one young niece who survived using her non-Jewish appearance and my father who managed to escape to Soviet

Union territories, where he was forced into forced labor camps.

I like traveling and touring the world, but I never thought about Poland as a tourism destination. I was very reluctant of a such a visit even for just a roots research trip. My father was much older than me and he died when I was only 26. Though being a survivor, he told me almost nothing about the family and anyhow I was very young to be interested nor to remember. When I did gain interest, there was nobody remaining alive to get information from.

When I heard about the 2017 Lubliners reunion, I thought this may be my only chance to have a secure trip to the city where my family lived and perished and get as much information as possible, though I was very pessimistic about the odds of success. And then I met Tadeusz, who actively contributed to a huge change in my knowledge.

It was during the 2017 Lubliners Reunion, that I first met him when I attended a very impressive presentation by Tadeusz, during which he proposed to have one-on-one meetings with the attendees. During the break,

I immediately approached him and he willingly agreed to schedule such a meeting, but due to so many people trying to do the same, I was teamed with one of his assistants. The meeting was informative but limited on time.

later, when I heard from one of the other attendees that their meeting with Tadeusz ended ahead of schedule, I quickly climbed up the stairs of Teatr NN and asked Tadeusz whether he'll agree to use the vacant time to have an unscheduled meeting with me. He immediately agreed and we had a very friendly and fruitful meeting during which I got to understand how knowledgeable he was. Despite my early concern about Poland and Lublin, he made me feel very welcomed and comfortable.

Later during my stay in Lublin, he even mailed me more information and tips on how to proceed in my research. He even humbly recommended me another Genealogist to research my mother's family in Warszawa.

During the Symposium, I attended another presentation by Tadeusz, where he talked about the 40,000 project and about the research of getting to information about the generations,

Tadeusz Przystojecki

1981 - 2022

Photo: Teatr NN

Tzvika Shulman

Tadeusz is my best friend

Tadeusz is a part of our family. Tadeusz is an important member of a big community of Jewish and non-Jewish people whose origin was from Lublin and whom I represent as well.

Thirteen years ago, I had my first contact with Tadeusz. I asked him to help me research my family. I had just turned 50 and I did not know anything about my family. My father was the only survivor of his big family from Lublin, and he died when I was just 9 years old.

Tadeusz started sending me information and I became more and more curious. After one year the puzzle of my family was almost solved by Tadeusz. It was time for me to travel to Lublin for the first time. At that visit we made the bond and we became best friends. Tadeusz took two days off and showed me all the places in the Lublin region with which my family was related. He invited me to his home to meet his wonderful wife Bashia. We went to his mother's home to take care of her old

dog. Tadeusz introduced me to his colleagues in Brama who became my friends too – Tomek, Witek, Emil, Agneishka, Monika, Bartosz, Iza, Agatha, Dominika and many more. He introduced me to his personal friends - Michai, Matchek, Zuza, and many more others during the following years.

I invited Bashia and Tadeusz to visit us in Israel. They came in 2011. They met my mother and all my family. We traveled and had a lot of fun. We started talking on a daily basis on a variety of subjects, and our friendship became even stronger. Tadeusz loved Tel-Aviv, the Bauhaus buildings, the beaches and the sea. He loved the desert. We hiked and slept in a tent just the two of us. He loved the Dead Sea of Israel, the history of Masada, Jerusalem, the Sea of Galilee, Jaffa and many more.

We traveled together in Poland, Serbia, Bosnia and Hungary. We were enthusiastic in every place. Tadeusz was always telling me about his family and finally last June we had a special day meeting his father and mother, sister, brother in-law and their children. This day I will cherish forever. We love you all.

Tadeusz died young. I was trying to find an answer: why?

Yesterday I got the answer. Amos Oz, the Israeli writer wrote me a few years ago that a person who cares about his life only, his life starts at his day of birth. A person who researches the life of his father, his life is like starting at his father's birth and so on.

Tadeusz researched so many lives – his parents, his grandparents and so many others. I can say that: **Tadeusz lived a thousand years.**

Tadeusz, you did so much good to so many people.

Tadeusz is how I called him. But I found out that others called him Tadek. I like the name Tadek. It sounds like Tzadik (צדיק) in the Hebrew language. And Tzadik is a righteous man, a good man, a wise man who always puts a lot of thought in whatever he does and is justifying his way in life. **Tadeusz, you are my Tzadik (צדיק).**

I learned a lot from you.

On behalf of the whole community of the Jewish Lubliners, **may you rest in love and peace. We will always think about you.**

Tzvika Shulman

8.3.2022 (my words on Tadeusz's funeral, Lublin, Poland)

work in labour camps in Germany. They were in separate camps near the city of Halle. Eventually my uncle's Jewish identity was exposed. He was tortured by the Gestapo and gave up my mother's name. In June 44 they both have been sent to Auschwitz Birkenau. In Birkenau they stayed until the camp was evacuated and they both went out for the death march. My uncle Abram went the whole way until he was released by American forces in Buchenwald. My mother went through Ravensbruck and Flossenburg camps, designated for women. Eventually she and 2 other friends decided to escape. During the night they were hiding under a haystack. Had they been found they would have been shot immediately. However, the convoy went a long and they were free.

My mother

The German population were afraid of them, so they managed to change their cloths and feed themselves. But it all turned to their detriment.

The next day came Russian soldiers, found them well clothed and hair that grew up during their journey. So, like many other German women they were raped by a group of Russian soldiers. This is how the war has ended for my mother. My mother came back from Germany to Lublin, her brother went to than Palestine.

The holocaust Shoa is a big concept, which sometimes transcends our human capacity, to absorb all that it means.

The purpose of my story is to break the narrative into some of its human stories so that it would be easier to comprehend, what the Holocaust meant to individual Jews.

Moving From the particular to the general, just before the war, Lublin Jewry comprised of

43,000 people, out of a population of 120,000 inhabitants.

After the war about 1000 Lubliner Jews came back from the Soviet Union. As to those lubliners who stayed in Poland only few dozens survived the war. The survival rate among the Jewish Population was about 2 percent.

The history of Lublin Jews is important not only because the story of its destruction but also because the story of its life.

Jews enjoyed a semi autonomy in Poland, known as the committee of four lands for two hundred years, between the 16th and the 18th centuries. Most of the time it's centre was situated in Lublin, signaling the importance of Lublin Jewry.

We are now sitting opposite to the hall of the Lublin Philharmonic, named after Henryk Wieniawski, born in Lublin to Jewish parents who eventually converted into Catholicism. We must remember writers like Jakub Glatzstejn one of the most important poets writing in Jidisz; Franciscka Arensztajnowa the poet who founded with Jozef Czechowicz the organization of writers and poets in Lublin, Converted into Catholicism in 1939 she

eventually died as a jewess in the Warsaw ghetto; Anna Langfus recipient of the Goncourt price in France; A painter like Symcha Trachter who have some of his works included in the Zamek museum collection; Famous rabbis Meir Szapira who established the famous Jesziwas Chachmeij Lublin;The Maharszal, the Maharam, Szalom Szachna and the Visionary of Lublin Jakub Ichak Horowic. One of Israel's most important commanders during its war of independence was Ichak Sadeh born in Lublin as Jacek Landsberg. Last but not least three Women heroes of Lublin, Bela Dobrzinska head of the Zaionist movement in Lublin, Bela Szapiro head of the Bund party in Lublin and Bela Mandelsberg the famous Historian. All three have perished during the Holocaust.

On the whole Jewish Lublin was a poor community in material terms, but so rich in intellectual, cultural and spiritual terms.

We cannot end without some reference to current events. It is now clear that even after 80 years we cannot be complacent. Dictators and Tyrants are always lurking around the corner. The only remedy against them, is the preservation of Democracy, the maintenance of human rights and the alignment together, of all those countries who maintain and preserve democracy and human rights.

Joseph Dakar

My Speech in Lublin on 16.3.2022 80th anniversary of Action Reinhardt

Joseph Dakar with **Ryszard Montusiewicz**, Manager of the state television Lublin Region, and **Anna Kurzępa**, journalist in Lublin state television, in charge of producing 50 tv excerpts depicting places in the Lublin region, with a considerable Jewish presence before the War. Part of a project commemorating 80 years to the commencement of Action Reinhardt.

My name is Joseph Dakar, born in 1948 as Jozef Zakrojczyk. Currently I am the president of the Israeli Polish Chamber of Commerce.

For 19 years I served as the chairman of the association of Lubliners in Israel.

Both my parents were born in the city of Lublin. My mother Felicja Lewinsohn was born as Faiga Liba and my father Mauricy was born as Mojszesz.

All my extended family, save for my maternal grandmother were either from the city of Lublin or from the Lublin region.

My maternal grandfather Jozef Benjamin Lewinsohn was born in Lublin. He was an industrialist. He was a partner in a chemical factory in Lubartowska street adjacent to the Hess factory. His 2 partners were Szloma Felman his brother-in-law which was the chemical Wizzard and Kurlender who founded the factory. He owned also together with Roman Bawnik a candle factory in Cyrulicza 1. For all those who know her – the grandfather of Leora Tec.

When the ghetto was formed the whole family had to move from Lubartowska 50 where they

lived, across the street to Lubartowska 61. The western part of Lubartowska was outside the ghetto while the eastern part of the street was with in the ghetto.

When the deportations to Belzec took place those with a work permit (Jodousweis) were moved to Majdan Tatarski. The rest some 28,000 Jews reached Belzec where not even one survived. Some 4,300 of them. My grandfather, my mother and her brother Abram had a Jodousweis. My grandmother Basszewa did not have that permit, but she managed to escape the deportation to Belzec. She reached Majdan Tatarski. However, without the work permit she with other 3,000 Jews without permit were sent immediately to Majdanek. For few days they were standing in mud that reached their hips and then taken on 22nd of April 42 to a forest near Krempiec village were 3,000 of them including my grandmother Basszewa were shot and killed. Their bodies were partially set on fire and the remains were thrown into a lime quarry close to the site.

Unlike most of those with work permits who resided in Majdan Tatarski, my grandfather Jozef Benjamin managed his factory in upper Lubartowska. All those who worked there including my mother Felicja and her youngest uncle Psachja, were also residing on the site of the factory. On 9th November 42 all the remaining Jews in Majdan Tatarski were sent

to Majdanek. Word of the projected deportation reached the factory few days in advance. those who managed to acquire false Polish identities flew away.

My mother's new name was Helena Arbaszewska. Together with her father they ran away to Warsaw where they have joined with those false Polish identities the ranks of A.K.

My mother worked at A.K. as a courier. She delivered publications of the underground and also smuggled guns to Lublin.

After a period, their Jewish identifies were exposed by Szmalcownik they applied on them extortion measures. Eventually both refused to pay, so they were told by the szmalcownik that the gestapo is going to break in at any moment.

My grandfather who was a short man but very energetic and a bit Napoleonic in character swore that he will never fall alive into the hands of the Germans. He swallowed a cyanide pill which was always in his possession. Eventually it was the blue police, comprised of poles, who broke in. My mother managed to pay them off, but for my grandfather it was too late, and he passed away.

Continuing living in Warsaw was for my mother untenable. She managed to smuggle out her brother Abram from Lipowa 7 camp in Lublin. Both with false Polish papers went to

Tzvika Shulman

From the Chairman's Desk

Dear Lubliners,

The Association Lublin and Vicinity, where is it going?

March 16, 2022 was the 80th anniversary of Operation Reinhard (the Final Solution).

Two special ceremonies were held in Lublin to commemorate this date, and many schools held seminars on the subject. Tomek Pietrasiewicz, the director of Teatr NN, researched and documented the 600 days of Operation Reinhard. He did it in a special project which is trying to understand what happened in the course of this operation - "the fastest genocide operation in the 20th century" - that started with the liquidation of the Lublin Jewish community and expanded to numerous other Jewish communities. More than 1,700,000 Jews were slaughtered between 16.3.1942 and 3.11.1943 (597 days).

And what about us, here in Israel... what are we doing? How do we commemorate these days?

For many centuries lived in Lublin a large Yiddish-speaking community with unique traditions, social life, culture, meals. All this will soon be forgotten. Few still remember, and the majority surrenders to Ben-Gurion's hurting message; with the establishment of the State of Israel, he talked about "the melting pot". Our agreement to this message means we sacrifice all the knowledge accumulated by our ancestors. It is true that many books were written, many

studies conducted, and the interested can study and research; But in fact... There are few among us who still know several words in Yiddish, who know the Yiddish poetry and literature, who know how to cook the meals that were eaten in Lublin 100 years ago. This is true in particular for the third and fourth generations, totally assimilated in the present-day Israeli culture and not at all interested in the cultural past. I don't know whether this is good, or if there is no other way. The truth is that they do not understand Yiddish, don't want to hear songs in Yiddish, are not interested in Jewish-Polish restaurants and cannot cook -nor have they ever tasted typical Jewish-Polish delicacies.

Our association was founded in order to cope with these problems. They did not exist with the first and second generations, who still remembered the culture of their parents, the tragedy, the Shoah and the grief. Some of them chose to study, to research, to take part in the traditions of their parents; Others chose a new way. **From the third and fourth generations, only few take part in the association's activities. I hope that although they do not participate, these subjects are close to their hearts. What does this mean? Is the history - of the family, the community, the culture - not important? Do we have to relinquish all this for the sake of the "melting pot"?**

The association, and before this the organization, continue for 75 years and more the meetings of the descendants of Lublin and its vicinity. We

study and research the history of our families. We publish the results of our studies in our "Kol Lublin" annual, in books and brochures, and in the Internet. We hold remembrance and culture conventions, friends' meetings with a taste of "the past", dinners, film and music shows. Meetings with the young are always our first priority, together with close amical and professional contact with our friends in Lublin - Brama Grodzka and the Municipality.

I ask you: **where are we going?**

I call through you to the third and fourth generations to join the association. We shall be happy for any suggestion that contributes to the success of this call.

This year we lost two close friends:

Esther Rokach was one of the founders of the association in 2018, a dedicated member of the managing committee, one of the initiators of the union of Lublin and Pulawi and of the Jewish-Polish dinner that became a tradition. Esther held in her home in Netanya the second dinner. We shall miss her.

Tadeusz Przystojecki, genealogist and archive researcher at the Lublin Brama Grodzka, died at the age of 40 and a half from a serious malady. He was my closest friend for more than 10 years. He helped me and many others in our quest for our family roots. From the moment that I met him I fell in love with his personality, and we spent together many hours and days. I miss him very much, as do many others. Thank you Tadeusz, for the privilege of knowing you.

Brama Grodzka proclaimed two months ago that a **worldwide meeting of the descendants of Lublin will be held in Lublin at the beginning of July 2023**. I strongly recommend to each of you to try to attend this project. I took part in the meeting that was held in Lublin in 2017. During the meeting the emotions were at their peak, and we felt that one must be there. I call to all of you to participate, together with your family and even grandchildren. This is an experience that one should not miss. Additional information will be published soon.

The annual meeting of the association will be held at November 15, 2022. I hope to see you all there.

I want to thank our members of the board: Neta Avidar, Danny Admon, Tzila Tamir, Dovrat Tompson, Idit Yasour, Judith Meir, Yetzick Sa'ar and Ita Fishberg. They volunteer for many days each year to make our association prosper. I also want to thank Yuval Avidar, Yossi Rainhartz and Shmuel Bar Israel for making our association to be approved by the government authorities.

I wish you all Happy New Year, good health and good mood.

See you in our meetings,

Tzvika Shulman

Chairman of Lublin and Vicinity Heritage Association

KOL **VOICE OF** **LUBLIN**

ANNUAL OF LUBLINERS IN
ISRAEL AND DIASPORA

“LUBLINER SHTIME” • www.kollublin.wordpress.com • TEL-AVIV • NOVEMBER 2022 • No. 58

80 years to the liquidation of Lublin Jewry **80 שמונים שנה לחורבן יהדות לובלין 2022 - 1942**

The ruins of the Jewish quarter in Podzamcze

Photo: Archive of the Office of the Municipal Conservator of Monuments in Lublin.
<http://www.kurierlubelski.pl>